

WYTYCZNE DLA GMIN

POPRAWA LOKALNYCH DZIAŁAŃ Z ZAKRESU PRZECIWDZIAŁANIA HANDLOWI LUDŹMI

Podziękowania

Rada Państw Morza Bałtyckiego (RPMB) i Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Republiki Łotwy pragną wyrazić wdzięczność dla partnerów projektu: organizacji pozarządowej „Living for Tomorrow” w Estonii, Stowarzyszenie Organów Władzy Lokalnej Litwy, Ministerstwu Sprawiedliwości i Bezpieczeństwa Publicznego Norwegii, Ministerstwu Spraw Wewnętrznych i Administracji Rzeczypospolitej Polskiej oraz Radzie Administracyjnej Hrabstwa w Sztokholmie.

Pragniemy szczególnie podziękować zespołom z poszczególnych krajów i ich koordynatorom uczestniczącym we wdrażaniu projektu STROM oraz członkom Grupy Zadaniowej RPMB Przeciwko Handlowi Ludźmi (CBSS TF-THB*) za ich zaangażowanie w prace nad opracowaniem ostatecznej wersji Wytycznych. Osoby, którym składamy podziękowanie to:

Sofie Andersen* (Dania), Leemet Paulson* i Sirle Blumberg (Estonia), Jari Kähkönen* i Anniina Jokinen (Finlandia), Nicole Zündorf-Hinte*, Jürgen Thomas* i Philipp Schwertmann (Niemcy), Lāsma Stabiņa* (Łotwa), Reda Sirgedienė* i Aleksandras Tiaškevičius (Litwa), Jan Austad* (Norwegia), Aneta Suda* i Ewa Nowacka* (Polska), Nikolaj Kalashnikov* i Natalia Zaibert (Federacja Rosyjska) oraz Karin Bengtson* i Endrit Mujaj (Szwecja).

Niniejsze Wytyczne zostały sfinansowane ze środków Funduszu Projektowego RPMB, Instytutu Szwedzkiego oraz Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Republiki Łotwy.

Wytyczne dla gmin

Poprawa lokalnych działań z zakresu przeciwdziałania handlowi ludźmi

Autorzy:

Anniina Jokinen, Liliana Sorrentino, Stana Buchowska, Vineta Polatside

Redakcja:

Aneta Suda i Ewa Nowacka

© RADA PAŃSTW MORZA BAŁTYCKIEGO, GRUDZIEŃ 2015

© MINISTERSTWO SPRAW WEWNĘTRZNYCH REPUBLIKI ŁOTWY, GRUDZIEŃ 2015

Spis treści

Wprowadzenie	4
Rozdział 1. Najważniejsze zasady i standardy	10
Rozdział 2. Definiowanie handlu ludźmi	13
Rozdział 3. Tworzenie mapy lokalnej sytuacji w handlu ludźmi	17
Rozdział 4. Identyfikacja handlu ludźmi	29
Rozdział 5. Udzielanie pomocy ofiarom handlu ludźmi	43
Rozdział 6. Zapobieganie handlowi ludźmi na poziomie lokalnym	57
Podsumowanie najważniejszych działań dla gmin	66
Referencje	68

Wprowadzenie

Handel ludźmi jest zjawiskiem złożonym, który często pojawia się w wyniku czynników społecznych, ekonomicznych, kulturowych bądź innych lub też pod wpływem ich oddziaływania. Bieda, wyzysk, brak możliwości społeczno-ekonomicznych, zagrożenia wynikające z konfliktów lub niestabilnej sytuacji wewnętrznej powodują, że coraz liczniejsze grupy ludzi decydują się na migrację w poszukiwaniu lepszych możliwości i warunków życia. Wszystkie kraje regionu Morza Bałtyckiego narażone są na takie czy inne formy handlu ludźmi. Co roku ofiary tego procederu – kobiety, mężczyźni, dziewczęta i chłopcy – trafiają do regionu RPMB, są z niego wywożeni lub podróżują przez jego terytorium do miejsc, gdzie padną ofiarą wykorzystania. Ponadto w regionie tym zachodzą nieustanne zmiany dotyczące stosowanych metod handlu ludźmi i form wiktymizacji.

Handel ludźmi może mieć na celu wykorzystanie seksualne, lecz także pracę przymusową. W regionie obserwuje się rosnącą liczbę przypadków handlu ludźmi, szczególnie w takich branżach jak rolnictwo, zbiór owoców jagodowych, gastronomia, usługi porządkowe i budownictwo. Ponadto ofiary są wyzyskiwane do pracy w charakterze pomocy domowych, do przymusowego żebractwa lub działalności przestępczej, w celu pozyskania organów oraz do innych celów, takich jak kradzież tożsamości czy wyłudzenie świadczeń.

Złożoność handlu ludźmi i różnorodność form, jakie może on przybierać, mają wpływ na rozumienie i świadomość istnienia tego zjawiska, identyfikację ofiar, oferowaną im pomoc oraz na zapobieganie temu procederowi. Celem niniejszych Wytycznych jest przedstawienie najważniejszych kwestii, jakie lokalne organy powinny uwzględnić przy zwalczaniu handlu ludźmi w ramach swojej działalności. Lokalne reakcje na handel ludźmi powinny być dopasowane do konkretnych sytuacji, tendencji i grup ryzyka zidentyfikowanych przez instytucje regionalne odpowiedzialne za przeciwdziałanie temu zjawisku.

Kontekst – projekt STROM

Wytyczne są filarem projektu STROM (ang. *Strengthening the Role of Municipalities in the Work against Trafficking in Human Beings in the Baltic Sea Region*) – Wzmacnianie roli gmin w przeciwdziałaniu handlowi ludźmi w regionie Morza Bałtyckiego. Projekt STROM jest wdrażany wspólnie przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Łotwy oraz Grupę Zadaniową Sekretariatu Rady Państw Morza Bałtyckiego Przeciwko Handlowi Ludźmi (CBSS TF-THB) w ścisłej współpracy z estońską organizacją pozarządową „Living for Tomorrow”, litewskim Stowarzyszeniem Organów Władzy Lokalnej, norweskim Ministerstwem Sprawiedliwości i Bezpieczeństwa Publicznego, polskim Ministerstwem Spraw Wewnętrznych i Administracji i szwedzką Radą Administracyjną Powiatu Sztokholm.

W celu oceny dotychczasowej roli i obowiązków gmin w łańcuchu pomocy ofiarom wszelkich form handlu ludźmi i opracowania skutecznych polityk przeciwdziałania handlowi ludźmi na poziomie lokalnym w regionie Morza Bałtyckiego przeprowadzono ocenę aktualnej sytuacji. Eksperti z regionów z Danii, Estonii, Finlandii, Niemiec, Łotwy, Litwy, Polski, Federacji Rosyjskiej i Szwecji uczestniczyli w międzynarodowej konferencji ekspertów w Rydze, której celem było omówienie i analiza istniejących lokalnych mechanizmów postępowania w przypadkach handlu ludźmi. Szczegółowe Wytyczne dla gmin opracowano w oparciu o najważniejsze ustalenia, wnioski i efekty prac podjętych w ramach projektu STROM.

Dlaczego Wytyczne są potrzebne?

Duża część prac podjętych w związku z przeciwdziałaniem handlowi ludźmi zarówno na świecie, jak i w regionie Morza Bałtyckiego dotyczyła prawa karnego i działań z zakresu bezpieczeństwa, w tym wprowadzania nowych przepisów, wzmacniania działań policyjnych i zapewniania szkoleń z dziedziny egzekwowania prawa. Ponadto celem działań było wsparcie organizacji pozarządowych oferujących pomoc dla ofiar, a także poprawa współpracy między tymi organizacjami, a organami władzy. Chociaż części tych działań można przyznać charakter prewencyjny, zważywszy na ich przewidywane działanie odstrasżające, to jednak znacznie większy nacisk położono na lokalne działania, mające na celu zmniejszenie możliwości wyzysku ludzi przez handlarzy, identyfikację grup ryzyka, tworzenie map zasięgu problemu na poziomie lokalnym i pomoc dla ofiar handlu ludźmi.¹

Handel ludźmi niesie ze sobą konkretne implikacje dla społeczności lokalnych, miast i gmin.² Werbunek i wyzysk mają miejsce na ulicach okolicznych miast i dzielnic. W miejscowych barach, firmach i hotelach kobiety i mężczyźni padają ofiarą wykorzystania seksualnego. Ofiary handlu ludźmi do pracy niewolniczej można znaleźć wśród służby w domach prywatnych, w zespołach sprzątających instytucje publiczne, biura i sklepy, w miejscowych restauracjach, barach szybkiej obsługi, gospodarstwach rolnych, na stacjach benzynowych i placach budowy.³

Handel ludźmi dotyczy zarówno terenów miejskich, jak i wiejskich i choć w wielkich metropoliach jest bardziej widoczny, to zdarza się także w mniejszych miejscowościach państw regionu Morza Bałtyckiego. Władze lokalne często jako pierwsze kontaktują się zarówno z ofiarami, jak i sprawcami handlu ludźmi. Jednak w większości przypadków krajowe i regionalne strategie przeciwdziałania handlowi ludźmi nie poświęcają lokalnym podmiotom należytej uwagi. Również zakres kompetencji, wiedzy i zasobów, jakimi dysponują władze lokalne w celu przeciwdziałania handlowi ludźmi, różni się znacznie w poszczególnych krajach regionu Morza Bałtyckiego. Władze lokalne mają do dyspozycji liczne narzędzia dopasowane do miejscowych uwarunkowań, lecz często nie są one w pełni wykorzystywane.

Rzecz jasna, wszelkie sugerowane środki mogą (i powinny) być zróżnicowane w zależności od miejscowej rzeczywistości i sytuacji w zakresie handlu ludźmi. Wielkie miasta w krajach docelowych dysponują innym poziomem kompetencji i zasobów w kwestii zwalczania handlu ludźmi i udzielania pomocy ofiarom tej formy przestępczości niż małe miasteczka w krajach pochodzenia, dotknięte wysokim poziomem bezrobocia i biedy.

W regionie Morza Bałtyckiego powszechne są także różnice w zakresie organizacji służb publicznych. Dlatego więc niniejsze Wytyczne należy interpretować z uwzględnieniem lokalnego systemu ze wszystkimi jego mocnymi i słabymi stronami.

Wytyczne powstały w oparciu o materiały i informacje zgromadzone w ramach projektu STROM i koncentrują się na najistotniejszych obszarach zidentyfikowanych w tym zakresie. Kwestie i tematy związane z handlem ludźmi są dość złożone i obejmują wiele aspektów, dlatego Wytyczne nie obejmują konkretnych środków w odniesieniu do handlu dziećmi.⁴ Wytyczne wzywają do włączenia przy ich wdrażaniu podejścia uwzględniającego kwestie płci, jednak nie określają konkretnych działań w tym zakresie. Zakładają możliwie jak najszersze wykorzystanie istniejących struktur.

Cel Wytycznych

Ogólnym celem niniejszych Wytycznych jest zapewnienie władzom lokalnym wiedzy i odpowiednich narzędzi w celu wzmocnienia ich roli w przeciwdziałaniu handlowi ludźmi oraz poprawy skuteczności działań zwalczających handel ludźmi poprzez zagwarantowanie właściwej i wczesnej identyfikacji ofiar, a także zapewnienie im odpowiedniej i trwałej pomocy i ochrony.

Szczegółowe cele Wytycznych to:

- promowanie praw ofiar,
- poprawa świadomości na temat problematyki handlu ludźmi wśród władz lokalnych,
- przedstawienie dobrych praktyk wypracowanych w regionie i poza nim, w których władze lokalne odgrywają istotną rolę w przeciwdziałaniu handlowi ludźmi i ochronie ofiar tego procederu,
- włączenie władz lokalnych w zwalczanie handlu ludźmi na poziomie lokalnym poprzez omówienie powszechnie występujących problemów i zapewnienie szczegółowych działań, mających na celu ich eliminację i poprawę działań z zakresu zwalczania handlu ludźmi.

Adresaci Wytycznych

Grupa, do której skierowane są niniejsze Wytyczne, obejmuje szereg różnorodnych podmiotów aktywnych na poziomie lokalnym. Szczególne zaś są dedykowane specjalistom i praktykom działającym w dużych i średnich miastach i (lub) gminach, w których istnieje jakakolwiek świadomość zagrożenia handlem ludźmi.

- Burmistrzowie i inni decydenci oraz wykonawcy zadań w miejskich lub gminnych strukturach zarządzania i administracji, w tym urzędnicy odpowiedzialni za zamówienia publiczne,
- Członkowie najwyższych władz organizacji branżowych, np. służby zdrowia i opieki społecznej oraz poszczególni pracownicy zatrudnieni w tego typu organizacjach,
- Funkcjonariusze policji, lokalnych służb porządkowych oraz organów nadzoru (np. inspekcja pracy, urzędy podatkowe, służby ratownicze itp.),
- Przedstawiciele organizacji pozarządowych, w szczególności zajmujących się ochroną praw migrantów i udzielaniem pomocy społecznej, a także organizacji przeciwdziałających handlowi ludźmi i lokalnych organizacji zrzeszających imigrantów.

Rola gmin

Najważniejsze zadania gmin w zwalczaniu handlu ludźmi:

- Opracowanie mapy sytuacyjnej zjawiska handlu ludźmi w celu zdobycia wiedzy na temat tego problemu, stworzenia przejrzystej analizy i opracowania planu interwencji.
- Identyfikacja populacji narażonych na ryzyko handlu ludźmi i podjęcie aktywnych działań w celu zapobiegania ich wykorzystaniu i handlowi ludźmi. Lokalne władze znajdują się blisko ofiar handlu ludźmi i miejsc, gdzie dochodzi do wykorzystania, co daje im większe możliwości rozpoznawania oznak handlu ludźmi i identyfikacji ofiar.
- Władze lokalne mogą odgrywać istotną rolę w zaspokajaniu krótko- i długoterminowych potrzeb ofiar, w tym w zapewnieniu im odpowiednich usług i udzieleniu im pomocy w powrocie do samodzielnego życia.
- Choć w porównaniu do władz krajowych lub centralnych, organy władzy lokalnej nie odgrywają istotnej roli w ściganiu handlarzy ludźmi, to ich przedstawiciele mogą jako pierwsi identyfikować przypadki wykorzystania i odegrać pewną rolę pomagając policji w rozbijaniu przestępczych powiązań.
- Podejmowanie działań we wszystkich aspektach przeciwdziałania handlowi ludźmi we współpracy z partnerami z innych organów administracji publicznej, organów ścigania, służby zdrowia, organizacji pozarządowych i sektora prywatnego.
- Zagwarantowanie, że miejscowi urzędnicy zaangażowani w identyfikację i udzielanie pomocy ofiarom będą świadomi swojej roli i zakresu odpowiedzialności oraz, że będą korzystać z oficjalnych struktur współpracy oraz porozumień.
- Podnoszenie świadomości na temat handlu ludźmi poprzez zapewnianie odpowiednich szkoleń na poziomie lokalnym oraz wdrażanie kampanii zwiększających świadomość problemu, skierowanych do opinii publicznej lub do grup ryzyka.
- Włączanie przeciwdziałania handlowi ludźmi do szerszych strategii i struktur zapobiegania przestępczości na terenie miasta lub gminy.
- Nawiązywanie i wzmacnianie współpracy i partnerstwa z innymi podmiotami lokalnymi, władzami, organizacjami obywatelskimi, przedsiębiorstwami prywatnymi i organizacjami sektora prywatnego w celu przeciwdziałania handlowi ludźmi i jego zwalczania.

Struktura Wytycznych

W **rozdziale 1** przedstawiono najważniejsze zasady i standardy mające zastosowanie do projektowania i wdrażania wszelkich polityk interwencyjnych i zaleceń praktycznych, dotyczących przeciwdziałania handlowi ludźmi na poziomie lokalnym. Istnieją cztery główne zasady wzywające do: stosowania podejścia opartego o prawa człowieka, udzielanie ofiarom bezwarunkowej pomocy, zapobiegania handlowi ludźmi oraz do współpracy multidyscyplinarnej w oparciu o zgromadzoną wiedzę na ten temat.

W **rozdziale 2** przedstawiono definicję handlu ludźmi i obowiązujące w tym zakresie regulacje. Ponadto przedstawiono przykłady różnych form handlu ludźmi w celu zilustrowania licznych metod wykorzystania, jakie występują w regionie Morza Bałtyckiego.

Rozdział 3 koncentruje się na tworzeniu map miejscowej sytuacji związanej z handlem ludźmi i omówieniu różnorodnych kwestii, jakie gminy powinny uwzględnić przy identyfikacji miejscowych grup i miejsc ryzyka, a także przy tworzeniu wykazu odpowiednich podmiotów i ich zasobów w celu poprawy reagowania na handel ludźmi. Znajomość miejscowego kontekstu i panujących tendencji jest niezwykle istotna dla planowania kolejnych działań, podejmowanych w celu identyfikacji ofiar, udzielania im pomocy i zapobiegania handlowi ludźmi.

Tematem **rozdziału 4** jest identyfikacja ofiar handlu ludźmi i przedstawienie symptomów tego procederu. Wielu lokalnych uczestników może skutecznie identyfikować ofiary pod warunkiem, że zostaną wyposażeni w narzędzia i szkolenia dotyczące wskaźników zaistnienia handlu ludźmi. Istotne jest, aby osoby takie niezwłocznie reagowały i przekazywały swoje podejrzenia dalszym właściwym organom w celu zagwarantowania ofiarom handlu ludźmi odpowiedniego wsparcia i pomocy oraz wszczęcia odpowiedniego dochodzenia przeciwko rzekomym sprawcom.

W **rozdziale 5** omówiono najważniejsze kwestie dotyczące wsparcia ofiar i różnorodnych form pomocy. Podkreślono tu, jak istotne jest dopilnowanie, żeby oferowana pomoc zaspokajała indywidualne potrzeby ofiar oraz, że pomoc powinna być oferowana bezwarunkowo, niezależnie od gotowości ofiary do współpracy z władzami.

Rozdział 6 i ostatni koncentruje się na wspieraniu gmin w regionie Morza Bałtyckiego przy ustanawianiu i wzmacnianiu działań zapobiegających handlowi ludźmi i związanemu z nim wyzyskowi. W tej części wymieniono działania, jakie gminy mogą podjąć w tym zakresie. Wiele z zaproponowanych działań można włączyć do istniejących lokalnych programów realizowanych z zakresu polityki społecznej, ekonomicznej oraz programów profilaktycznych, np. programów zapobiegania wykluczeniu i marginalizacji społecznej, programów bezpieczeństwa migracji, programów integracyjnych dla migrantów, programów dotyczących ubóstwa, edukacji, zapobiegania przemocy wobec kobiet i tym podobnych. W przedstawionych działaniach położono nacisk na potrzebę stworzenia strategii aktywnego zapobiegania, w odróżnieniu od strategii reagowania. Polityka aktywnego działania w ostatecznym rozrachunku jest bowiem bardziej opłacalna i służy oszczędności zasobów.

W **tabeli końcowej** zestawiono główne działania gmin mające wzmocnić strategię przeciwdziałania handlowi ludźmi w odniesieniu do tworzenia map sytuacji lokalnej, identyfikacji ofiar, udzielania pomocy oraz zapobiegania handlowi ludźmi.

1. Najważniejsze zasady i standardy

Istnieje wiele różnych, międzynarodowych regulacji prawnych mających na celu zwalczanie handlu ludźmi. Trzy dokumenty o znaczeniu fundamentalnym, szczególnie przydatne w regionie Morza Bałtyckiego, to: protokół ONZ o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi⁵, Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi⁶ oraz dyrektywa UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar⁷. Niniejsze Wytyczne opracowano w oparciu o prawo międzynarodowe dotyczące zwalczania handlu ludźmi (HL), w celu zaproponowania czterech podstawowych zasad i standardów, jakimi powinny kierować się gminy w działaniach z zakresu przeciwdziałania HL w regionie Morza Bałtyckiego.

Podejście oparte o prawa człowieka

Podejście oparte o prawa człowieka powinno stać się elementem wszystkich działań przeciwko handlowi ludźmi i stanowić podstawę, którą kierują się gminy i ich partnerzy. Handel ludźmi stanowi rażące pogwałcenie praw człowieka oraz naruszenie godności i integralności ofiar. Jest on zarówno konsekwencją, jak i przyczyną naruszeń praw człowieka. Stosowanie podejścia opartego o prawa człowieka oznacza, że prawa osób będących przedmiotem handlu ludźmi muszą znajdować się w centrum wszelkich wysiłków, zmierzających do zapobiegania handlowi ludźmi i jego zwalczania oraz do ochrony ofiar, udzielania im pomocy i naprawiania szkód. Podejście to powinno być zróżnicowane w zależności od płci i przyjazne dzieciom, bowiem handel ludźmi dotyczy kobiet, mężczyzn, dziewcząt i chłopców, którzy padają ofiarą wykorzystania z różnych powodów. Dlatego też działania interwencyjne (polityki, programy, usługi) powinny uwzględniać odmienne potrzeby i prawa kobiet, mężczyzn, dziewcząt i chłopców, unikając przy tym niezamierzonych naruszeń praw człowieka (np. stygmatyzacji).⁸ Poszanowanie dla praw człowieka powinno być elementem odpowiednich gminnych polityk i programów, w szczególności związanych z przeciwdziałaniem wykluczeniu społecznemu i marginalizacji, ubóstwu, programów z zakresu zdrowia, edukacji, porządku publicznego (np. działań dotyczących żebractwa lub prostytucji) i zamówień publicznych.

Bezwarunkowa pomoc wynikająca z praw ofiar

Pomoc udzielana ofiarom powinna być bezwarunkowa i oparta o prawa, tj. dostęp do wsparcia, ochrony i pomocy nie powinien być uzależniony od gotowości lub zdolności ofiar do współpracy z organami ścigania w ramach śledztwa lub postępowania karnego.⁹

Zasada pomocy bezwarunkowej została wyraźnie określona w treści Konwencji Rady Europy oraz Dyrektywy EU w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi, przynajmniej podczas czasu na zastanowienie lub odzyskanie sił. Uzasadnieniem tej zasady jest fakt, że wymóg warunkowy groziłby naruszeniem prawa ofiary poważnego przestępstwa i naruszenia praw człowieka do odzyskania pełni sił,¹⁰ a ponadto mógłby prowadzić do ponownej traumatyzacji takiej osoby. Co więcej, podczas rozprawy prawnicy strony przeciwnej mogliby wykorzystać fakt warunkowego udzielenia pomocy do podważenia wiarygodności ofiary lub świadka. Dodatkowo, wymóg warunkowy mógłby prowadzić do dyskryminacji na tle statusu imigracyjnego.

Potencjalnym i (lub) zidentyfikowanym ofiarom powinno zawsze przysługiwać prawo do informacji na temat dostępnych opcji i możliwości uzyskania pomocy oraz do samodzielnego podjęcia decyzji, czy pragną taką pomoc przyjąć. Innymi słowy, pomocy należy udzielać na podstawie udzielonych informacji i uzyskania zgody.¹¹

Zapobieganie w oparciu o zgromadzoną wiedzę

Polityki, programy i inne działania prewencyjne, których celem jest zapobieganie HL powinny być oparte na solidnych empirycznych dowodach oraz na wiedzy o problemie i jego przejawach istniejących na terytorium danej gminy. Dlatego więc działania prewencyjne powinny opierać się na starannej analizie terytorialnej, identyfikacji grup ludności narażonych na ryzyko, lokalizacji, w których mają (lub mogą mieć) miejsce sytuacje ryzykowne, przyczyn zjawiska, potrzeb grup ryzyka oraz dostępności zasobów i kompetencji.

Polityka prewencyjna na poziomie lokalnym powinna uwzględniać czynniki, sprzyjające popytowi, prowadzącemu do wykorzystania i handlu ludźmi, zwalczać czynniki wzmagające narażenie (np. poprzez działania dotyczące dyskryminacji i nierówności) i wzmacniać ochronę prawną osób narażonych na wiktymizację, w szczególności poprzez ochronę przed dyskryminacją. Co więcej, działania prewencyjne powinny opierać się na wiedzy wynikającej ze skutecznych lub co najmniej obiecujących praktyk z zakresu zwalczania handlu ludźmi i powiązanych zjawisk społecznych. Ponadto działania prewencyjne powinny być w najszerszym możliwym zakresie tworzone w oparciu o istniejące zasoby i możliwości przy jednoczesnym poszukiwaniu sposobów na ich dalsze wzmacnianie i mobilizowanie.

Współpraca multidyscyplinarna

Współpraca multidyscyplinarna w takich dziedzinach jak prawa człowieka, migracja, płeć, równość, niedyskryminacja, praca, zdrowie, edukacja, integracja społeczna i bezpieczeństwo jest niezwykle istotna dla skutecznego zapobiegania handlowi ludźmi, ochrony ofiar i karania sprawców. Wymaga to systematycznej współpracy pomiędzy różnymi sektorami administracji publicznej na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym a organizacjami obywatelskimi, jak również związkami zawodowymi i przedsiębiorstwami, w celu wypracowania skutecznych metod współdziałania i koordynowania działań z zakresu zapobiegania handlowi ludźmi i ochrony praw ofiar w oparciu o jednolite podejście uwzględniające prawa człowieka. Ponadto należy rozwijać współpracę multidyscyplinarną pomiędzy organami władzy, a organizacjami obywatelskimi w krajach pochodzenia, tranzytu i państwach docelowych.

2. Definiowanie handlu ludźmi

Handel ludźmi jest poważnym przestępstwem i rażącym naruszeniem praw człowieka. Skuteczne działania mające na celu zapobieganie temu globalnemu problemowi i zwalczanie go wymagają podjęcia wszechstronnych wysiłków międzynarodowych w krajach pochodzenia, tranzytu i przeznaczenia, które obejmowałyby „działania zapobiegające handlowi ludźmi, mające na celu karanie sprawców oraz ochronę ofiar tego procederu, także poprzez ochronę uznawanych na arenie międzynarodowej praw człowieka”.¹² Na poziomie globalnym i europejskim dostępne są instrumenty prawa międzynarodowego regulujące kwestie z zakresu handlu ludźmi.

Podstawowa, nadrzędna i międzynarodowa definicja handlu ludźmi zawarta jest w Protokole o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającym Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej. Protokół został ratyfikowany przez wszystkie państwa członkowskie RPMB.

Zgodnie z Protokołem (Art. 3a):

„Handel ludźmi” oznacza werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystanie prostytucji innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów;

Zgodnie z Protokołem ONZ z Palermo handel ludźmi obejmuje trzy elementy: działanie, środki i cel.

DZIAŁANIE

- Werbunek
- Transport
- Transfer
- Przetrzywanie lub przyjęcie osób

ŚRODKI

- Groźba lub użycie siły
- Przymus
- Uprowadzenie
- Oszustwo
- Wprowadzenie w błąd
- Nadużycie siły lub wykorzystanie słabości
- Wręczenie lub przyjęcie płatności lub korzyści

CEL

- Wyzysk, w tym:
- Wykorzystanie seksualne
  - Praca przymusowa
  - Niewolnictwo lub podobne praktyki
  - Usunięcie organów
- Inne formy wyzysku

Handel ludźmi jest przestępstwem zdefiniowanym wszechstronnie, lecz jego definicja jest złożona i wielopłaszczyznowa, szczególnie tam, gdzie wyzysk może przybierać różnorodne formy, takie jak wykorzystanie seksualne, pracę przymusową lub usunięcie organów, lecz może polegać również na zmuszaniu do żebractwa lub przestępczości. Zgoda ofiary handlu ludźmi na zamierzone wykorzystanie nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się którąkolwiek z wymienionych metod (Art 3b).

Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z 2005 r. jeszcze silniej podkreśla zasadę, że handel ludźmi stanowi pogwałcenie praw człowieka oraz naruszenie godności i integralności ofiar. Jest to obowiązujący instrument prawny, którego celem jest zapobieganie handlowi ludźmi, ochrona ofiar i karanie sprawców. Konwencja Rady Europy została podpisana i ratyfikowana przez wszystkie państwa członkowskie RPMB z wyjątkiem Federacji Rosyjskiej. Dnia 21 marca 2011 r. przyjęto Dyrektywę 2011/36/EU w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar na poziomie europejskim. Celem dyrektywy jest poprawa ochrony ofiar handlu ludźmi i zapobiegania temu procederowi poprzez surowsze karanie sprawców handlu ludźmi. Dyrektywa zastępuje decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW i ma zastosowanie do wszystkich państw członkowskich UE w regionie Morza Bałtyckiego, z wyjątkiem Danii.

Przypadki handlu ludźmi w regionie Morza Bałtyckiego

Poniżej przedstawiono przykłady handlu ludźmi w regionie Morza Bałtyckiego. Ilustrują one różnorodne formy wyzysku napotykanego przez ofiary.

Handel pracownikami

W latach 2008-2010 w Kirgistanie zwerbowano łącznie 26 mężczyzn do pracy w zakładzie obróbki drewna, zlokalizowanym w niewielkiej miejscowości w północno-zachodniej Finlandii. Werbunkiem zajmował się pochodzący z Kirgistanu kierownik zatrudniony w zakładzie. Zakwaterował on robotników w piwnicy swojego domu oraz na terenie zakładu w złych warunkach mieszkaniowych. Mężczyźni pracowali przez wiele godzin dziennie bez prawa do urlopu i obowiązkowego wynagrodzenia za nadgodziny. Kierownik zabronił im poruszania się po mieście i kontaktowania się z okolicznymi mieszkańcami. Ponadto odebrał robotnikom karty i kody bankowe i wypłacał bezpośrednio z ich rachunków większość wynagrodzeń na łączną kwotę 240.000 euro. Ofiarom pozostawiał 300-800 euro miesięcznie, z czego część wysyłał do rodzin pozostawionych w Kirgistanie. Kierownik skonfiskował także paszporty ofiar, co uniemożliwiło im opuszczenie kraju. Ponadto używał gróźb i przemocy, aby sprawować kontrolę nad pracownikami i zagwarantować, że nie opowiedzą nikomu z zewnątrz o swojej sytuacji. Fińscy właściciele zakładu zaprzeczyli, jakoby wiedzieli o istniejącej sytuacji i potępił działania podwładnego. Sąd pierwszej instancji postawił mężczyźnie zarzuty handlu ludźmi, napaści oraz przywłaszczenia w obciążających okolicznościach. Orzeczenie to zostało następnie podtrzymane przez sąd apelacyjny, który skazał sprawcę na 3,5 roku pozbawienia wolności i nakazał mu wypłacenie ofiarom setki tysięcy euro odszkodowania.

Przymusowe małżeństwo

36-letniej mieszkance Łotwy obiecano pracę w Wielkiej Brytanii w charakterze opiekunki do dzieci w rodzinach łotewskich. Po przybyciu do Wielkiej Brytanii odebrano jej paszport i zmuszono do małżeństwa z Pakistańczykiem. Następnie mężczyzna wraz ze współnikami przez ponad rok wykorzystywali kobietę i więzili ją w Manchesterze i Birmingham. W jednym z domów przetrzymywano ją w małej sypialni na poddaszu, podczas gdy sprawca z resztą rodziny mieszkali na dole. W drugim domu w oknach znajdowały się kraty, a kobiecie nie pozwolono samej wychodzić na zewnątrz. Gehenna Łotyszki dobiegła końca dopiero wówczas, gdy zaczęła ona spisywać swoje przeżycia, a następnie udało jej się oderwać fragment adresu z listu i zadzwonić do matki, która poinformowała o sprawie Interpol. Sąd brytyjski uznał sprawców za winnych handlu ludźmi.

Wykorzystywanie seksualne

Na Białorusi zwerbowano pewną liczbę kobiet i dziewcząt, obiecując im dobrze płatną pracę na terenie Polski. Po przybyciu do Polski kobietom odebrano paszporty i zmuszono je do prostytucji. Ofiarom zabroniono wychodzić na zewnątrz, zastraszając je groźbami użycia przemocy. Powiedziano im, że muszą pracować, aby spłacić kwotę, którą zapłacili za nie sprawcy przestępstwa. W związku z tym regularnie odbierano im część zarobków. Polski sąd uznał, że trzej Białorusinów (dwóch mężczyzn i kobieta) wykorzystowało trudną sytuację ekonomiczną i problemy finansowe ofiar, okłamując je co do prawdziwego charakteru proponowanej pracy w Polsce i poddało je wyzyskowi poprzez zmuszanie do prostytucji. Sąd pierwszej instancji uznał troje oskarżonych za winnych handlu ludźmi i innych powiązanych przestępstw. Sąd apelacyjny utrzymał orzeczenie w mocy i skazał sprawców na kary od trzech lat do czterech i pół roku pozbawienia wolności.

Zmuszanie do żebractwa

W czerwcu 2012 r. lokalny pracownik opieki społecznej w Oslo, znający język rumuński, zauważył, że jedna z kobiet żebrzących na ulicach miasta i cztery towarzyszące jej osoby wydają się przestraszone i zdenerwowane. Po rozmowie z kobietą zrozumiał, że grupa żebraków jest kontrolowana przez handlarza ludźmi. Ofiary zakwaterowano w bezpiecznym miejscu i umożliwiono im skorzystanie z prawa do czasu na zastanowienie. Policja wszczęła dochodzenie i zidentyfikowała dwóch podejrzanych pochodzących z Rumunii i Kosowa. Zwerbowali oni w Rumunii czterech mężczyzn i kobietę obiecując im pracę w Norwegii. Cała piątka zgodziła się pojechać do Norwegii minibusem, choć nie otrzymała żadnych informacji na temat opłaty za podróż. Podczas podróży ofiarom odebrano dowody tożsamości. W Norwegii dwóch podejrzanych oznajmiło im, że mogą je odzyskać, jeżeli zapłacą łącznie 100 euro. Ofiary zmuszono do kradzieży i żebractwa, a gdy odmówiły dalszych kradzieży, podejrzany uderzył jedną z nich i groził wszystkim pięciorgu śmiercią. W styczniu 2015 r. Sąd Rejonowy w Oslo skazał przestępców za handel ludźmi.

Zmuszanie do żebractwa

W 2009 r. dwóch mieszkańców Rumunii zwerbowało dwóch 16-latków na wyjazd do Szwecji, gdzie mieli oni z łatwością znaleźć pracę. Rodzice chłopców wyrazili zgodę na wyjazd. Młodzi ludzie polecieli na sztokholmskie lotnisko Skavsta z Rumunii przez Londyn, a po przybyciu na miejsce zostali zmuszeni do kradzieży. Przystępstwo odkryto dzień po ich przyjeździe do Szwecji, gdy zostali aresztowani przez policję w Nyköping za kradzież samochodu. Po kilkukrotnym zatrzymywaniu nastolatków za kradzieże w sklepach podejrzenia wzmogły się. Policja wszczęła więc dochodzenie w sprawie podejrzenia o handel ludźmi. Sąd pierwszej instancji uznał, że dwaj mężczyźni nie powinni zostać skazani za handel ludźmi, gdyż chłopcom nigdy nie grożono ani nie przetrzymywano ich w zamknięciu. Mieli dostęp do telefonu ale nigdy nie wspominali, że potrzebują pomocy ze strony rodzin albo policji. Sąd apelacyjny stwierdził jednak, że istnieją wystarczające dowody na handel ludźmi i skazał obydwu sprawców na karę roku pozbawienia wolności oraz zasądził zapłatę 60000 koron odszkodowania na rzecz pokrzywdzonych. Sąd uznał, że mężczyźni wywierali znaczący wpływ na dwóch nastolatków, gdyż znali oni wyłącznie język rumuński. Ofiary nie miały żadnych własnych pieniędzy, przez co były całkowicie zależne od dwóch starszych mężczyzn. Fakt, że młodzi ludzie mogli zgodzić się na kradzieże, uznano za nieistotny.

3. Tworzenie mapy lokalnej sytuacji w handlu ludźmi

Chociaż handel ludźmi jest zjawiskiem globalnym, to posiada też wymiar lokalny. Niesie również ze sobą konkretne implikacje dla lokalnych społeczności w gminach, które bez wątpienia są zobowiązane do zwalczania wyzysku w miejscowych społecznościach.¹³ Kobiety, mężczyźni, dziewczęta i chłopcy mogą być wykorzystywani w zakładach pracy niewolniczej i fabrykach często zlokalizowanych na peryferyjnych, odizolowanych przedmieściach miast. Mogą padać ofiarą wykorzystywania seksualnego na ulicach, mogą być przetrzymywani w domach prywatnych, gdzie pracują jako służba, oraz wyzyskiwani na placach budowy, w lokalnych restauracjach czy barach szybkiej obsługi. Zdarzają się też przypadki zmuszania ofiar handlu ludźmi do żebractwa lub popełniania drobnych przestępstw w centrach miast europejskich, w tym także w regionie Morza Bałtyckiego.

Punktem wyjścia dla zwalczania handlu ludźmi na poziomie lokalnym powinna być analiza lokalnej sytuacji. Władze lokalne powinny poszerzać swoją wiedzę poprzez analizowanie cech i tendencji, stanowiących przejawy handlu ludźmi i wykorzystania w podlegających im gminach (tj. skali, charakteru, wzorców, ryzyka oraz przyczyn przestępczości). Mapowanie i diagnoza sytuacji powinny stanowić podstawę do planowania lokalnych działań interwencyjnych, w tym konkretnych środków i (lub) do włączania ich w istniejące polityki, plany lub usługi.¹⁴ Proces ten zwany jest prowadzeniem lokalnego audytu bezpieczeństwa w zakresie handlu ludźmi.¹⁵ W dalszych częściach dokumentu będziemy nazywać go po prostu mapowaniem lokalnej sytuacji (w zakresie handlu ludźmi) na miejscu.

Mapowanie pomyślane jest jako proces multidyscyplinarny oparty na uczestnictwie. Władze gminy powinny zaangażować się w ten proces i konsultować nie tylko z różnymi podlegającymi im służbami administracyjnymi, takimi jak opieka społeczna, służba zdrowia, instytucje mieszkaniowe, edukacyjne, urzędy zatrudnienia, wydziały do spraw ochrony dzieci i młodzieży i policja gminna, lecz także zwracać się do innych właściwych instytucji publicznych, w tym do policji, prokuratury, sądownictwa, urzędów pracy i służb migracyjnych. Dodatkowym niezwykle ważnym partnerem na etapie mapowania są organizacje pozarządowe, szczególnie posiadające wiedzę specjalistyczną w zakresie handlu ludźmi lub doświadczenie w dziedzinie praw imigrantów i zwalczania przemocy wobec kobiet, grup wyznaniowych, związki zawodowe oraz organizacje zrzeszające imigrantów, grupy etniczne i inne mniejszości. Ponadto w procesie mapowania gminy powinny także konsultować się z odpowiednimi przedstawicielami sektora prywatnego, w tym agencjami rekrutacyjnymi i biurami pośrednictwa pracy lub stowarzyszeniami pracodawców w branży hotelarskiej, gastronomicznej, budowlanej i usług porządkowych.¹⁶ Wybór różnorodnych uczestników procesu uzasadniony jest koniecznością zaangażowania w proces wszystkich, którzy napotykają lub mogą napotkać osoby będące ofiarami wyzysku lub handlu ludźmi i którzy mogą przekazać gminom wiedzę na temat lokalnej społeczności i obszarów przydatną w planowaniu i wdrażaniu polityk zwalczania handlu ludźmi.

W procesie mapowania sytuacji władze lokalne powinny posilkować się informacjami na temat handlu ludźmi udostępnianymi na poziomie krajowym przez istniejące struktury zajmujące się koordynowaniem i sprawozdawczością w zakresie zwalczania handlu ludźmi i łączyć je z informacjami uzyskanymi z gminnych rejestrów karnych, danymi o grupach ryzyka uzyskanymi od instytucji opieki społecznej oraz z danymi na temat ofiar i sprawców handlu ludźmi i istniejących inicjatyw prewencyjnych itp., uzyskanymi od lokalnej policji i organizacji pozarządowych. W dalszej części przedstawiono zestaw tabel zawierających wskazówki dotyczące pytań, jakie należy rozważyć i podmioty, które należy zaangażować w proces mapowania, w szczególności w odniesieniu do:

- identyfikacji populacji narażonych na ryzyko handlu ludźmi do celów wykorzystania seksualnego, pracy niewolniczej, żebractwa i przestępczości;
- lokalizacji, w których można napotkać ofiary i potencjalne ofiary;
- handlarzy, ich pomocników i użytkowników.

W związku z identyfikacją grup narażonych na ryzyko handlu ludźmi w celu wykorzystania seksualnego należy uwzględnić istniejącą wiedzę na temat prostytucji i osób w nią zaangażowanych na poziomie lokalnym, lokalnych tendencji, lokalizacji zewnętrznych i wewnętrznych oraz grup ryzyka. Mapowanie powinno także obejmować zbadanie organizacji zajmujących się tą dziedziną i udzielających pomocy kobietom i mężczyznom zaangażowanym w prostytucję, bowiem jest bardzo prawdopodobne, że organizacje te posiadają szczegółową wiedzę również na temat handlu ludźmi. Wiele różnych lokalnych podmiotów może posiadać odpowiednie informacje, lecz nie zawsze mogą one być w stanie rozpoznać sytuację handlu ludźmi. Po przeszkoleniu mogą być jednak pomocne przy identyfikacji potencjalnych ofiar tego procederu i zgłaszaniu ich do udzielenia wsparcia. Podmioty te obejmują nie tylko przedstawicieli jednostek opieki społecznej i zdrowotnej, instytucje udzielające pomocy ofiarom przestępstw, lecz także osoby prywatne i organizacje sąsiedzkie.

Tabela 1.

Grupy ryzyka – handel ludźmi dla celów wykorzystania seksualnego

Pytania, jakie należy uwzględnić na poziomie lokalnym (głównie w krajach przeznaczenia)	Kluczowi uczestnicy mogący zidentyfikować osoby narażone na ryzyko i mający kontakt z ofiarami handlu ludźmi
<p><i>Kobiety i mężczyźni zaangażowani w prostytucję</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ile kobiet (ilu mężczyzn) zgodnie z Pańską wiedząprostituują się w okolicy? • Jaki jest profil demograficzny tej grupy? • Skąd pochodzą? • Jaka część tych kobiet lub mężczyzn pracuje pod kontrolą sutenera (stręczyciela)? • Jaka część tej grupy może być ofiarami międzynarodowego lub krajowego handlu ludźmi? • Czy wzrasta liczba kobiet migrujących zatrudnionych w barach lub w sektorze usług? • Jaki jest profil cudzoziemek (cudzoziemców) zaangażowanych w prostytucję? Kim są ich klienci? • Czy ich liczba wzrasta? • W jakich dzielnicach miasta mieszkają te kobiety (ci mężczyźni)? • W jakich lokalizacjach są oferowane i świadczone usługi seksualne? • Jakie polityki i usługi mają na celu wsparcie kobiet i mężczyzn zaangażowanych w prostytucję? 	<ul style="list-style-type: none"> • Organizacje pozarządowe, usługodawcy • Opieka społeczna i służba zdrowia • Opieka nad ofiarami przestępstw • Miejskowa policja • Schroniska • Okoliczni mieszkańcy • Nabywcy usług seksualnych • Osoby prywatne
<p><i>Migranci, (w tym obywatele UE), nielegalni imigranci, osoby ubiegające się o azyl, uchodźcy i studenci zagraniczni</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ilu studentów zagranicznych, nowo przybyłych imigrantów, uchodźców i migrujących kobiet mieszka w Pańskiej okolicy? • Skąd pochodzą? • Jak wygląda ich sytuacja i potrzeby (warunki mieszkaniowe, dochody, znajomość języków, praca, wykształcenie)? • Na jak wysokie ryzyko wykorzystania seksualnego są narażeni? • Jakie istniejące polityki i (lub) usługi zapewniają im pomoc? • Czy w opiece nad nimi istnieją luki? Jak można je zlikwidować? 	

Źródło: Opracowano na podstawie: Wychodne dla lokalnych audytów bezpieczeństwa Zapobieganie handlowi ludźmi i związaniu z tym wyzyskowi (2013), 32-34.

Jeśli chodzi o handel ludźmi do pracy przymusowej i inne, nowsze formy handlu ludźmi, takie jak zmuszanie do żebractwa czy przestępczości, lokalni uczestnicy powinni wziąć pod uwagę szereg kwestii związanych z lokalnym przepływem migrantów oraz istniejące przypadki wykluczenia i marginalizacji jako punkt wyjścia do procesu mapowania. Istotna jest tu wiedza, w jakich branżach zatrudnia się migrantów, na jakich warunkach zatrudnienia, z jakich usług korzystają, kim są lokalne podmioty oferujące im wsparcie i czy takie podmioty istnieją. Podczas procesu mapowania należy zwrócić szczególną uwagę na położenie migrantów o nieuregulowanym statusie – zwłaszcza osób o nieudokumentowanej sytuacji – gdyż są oni narażeni na większe ryzyko wykorzystania; również osoby ubiegające się o azyl, uchodźcy, a nawet studenci zagraniczni mogą być bezbronni, a co za tym idzie są narażeni na ryzyko eksploatacji. Dane powinny być pogrupowane według płci, wieku i pochodzenia etnicznego w najszerszym możliwym zakresie. Do uczestników lokalnych, którzy mogą zidentyfikować potencjalne ofiary handlu ludźmi do pracy przymusowej, należą różnorodne organy kontrolne, związki zawodowe, organizacje obsługujące migrantów, a także osoby prywatne i konsumenci (patrz poniższa tabela).

Tabela 2.

Grupy ryzyka – handel ludźmi do pracy przymusowej

Pytania, jakie należy uwzględnić na poziomie lokalnym (głównie w krajach przeznaczenia)	Kluczowi uczestnicy mogący zidentyfikować osoby narażone na ryzyko
<p><i>Pracownicy-migranci (w tym obywatele UE), nielegalni imigranci, osoby ubiegające się o azyl, uchodźcy i studenci zagraniczni</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ilu migrujących pracowników, studentów zagranicznych i migrantów o nieudokumentowanej sytuacji mieszka w Pańskiej okolicy? • W jakich branżach i zawodach pracują? • Gdzie mieszkają? Jak dojeżdżają do pracy? • Czy istnieją zidentyfikowane tendencje dotyczące nowych mieszkańców gminy? • Jakie jest pochodzenie i profil demograficzny tej grupy ludności? • Jak wyglądają ich warunki pracy i wynagrodzenia? • Czy są oni świadomi swoich praw? Czy otrzymują odpowiednie wsparcie i opiekę? • Jakie usługi i polityki są potrzebne, żeby zapewnić im lepszą ochronę przed wykorzystaniem? 	<ul style="list-style-type: none"> • Inspektorzy pracy • Miejskowa policja • Inspektorzy zdrowia, ochrony przeciwpożarowej, podatkowi • Związki zawodowe • Opieka społeczna • Personel medyczny • Urzędnicy odpowiedzialni za zamówienia publiczne • Organizacje pozarządowe • Opieka nad ofiarami przestępstw • Grupy wsparcia dla migrantów lub uchodźców • Organizacje zrzeszające migrantów • Agencje pośrednictwa pracy • Osoby prywatne

Źródło: Opracowano na podstawie: Wytyczne dla lokalnych audytów bezpieczeństwa Zapobieganie handlowi ludźmi i związanemu z tym wyzyskowi (2013), 34-35.

Tabela 3.

Grupy ryzyka – przymusowe żebractwo i przestępczość

Pytania, jakie należy uwzględnić na poziomie lokalnym (głównie w krajach przeznaczenia)	Kluczowi uczestnicy mogący zidentyfikować osoby narażone na ryzyko
<ul style="list-style-type: none"> • Czy w Pańskiej okolicy są żebracy? Skąd pochodzą? • Czy żebractwo jest zorganizowane? W jaki sposób? Czy ktoś przywozi żebraków na miejsce i później stamtąd odbiera? Ile czasu spędzają żebrząc? Czy ktoś obserwuje lub nadzoruje te osoby? • Czy zajmują się czymś innym oprócz żebractwa? • Gdzie mieszkają te osoby? W jakich warunkach? • Czy mają dostęp do jakiegokolwiek pomocy? 	<ul style="list-style-type: none"> • Miejskowa policja • Opieka społeczna • Personel medyczny • Organizacje pozarządowe • Opieka nad ofiarami przestępstw • Grupy wsparcia dla migrantów lub uchodźców • Organizacje zrzeszające migrantów • Organizacje kościelne lub wyznaniowe • Osoby prywatne
<ul style="list-style-type: none"> • Czy w okolicy występują oznaki przymusowej przestępczości, np. kradzieże w sklepach lub kradzieże telefonów dokonywane przez osoby z grup ryzyka? • Czy te osoby działają i przemieszczają się w grupach w ramach większego obszaru? Jakiego jest ich pochodzenie? • Czy inne gminy w regionie zgłaszały podobne problemy z zorganizowanym żebractwem lub przymusową przestępczością? • Czy osoby uczestniczące w tym procederze były wcześniej aresztowane za podobne przestępstwa w innych miejscowościach? • Czy skradzione przedmioty różnią się od tego, czego można by oczekiwać (np. kobiety lub dziewczęta kradną męskie przybory do golenia)? 	

Źródło: Opracowano na podstawie: Wytyczne dla lokalnych audytów bezpieczeństwa Zapobieganie handlowi ludźmi i związanemu z tym wyzyskowi (2013), 34-35.

W krajach pochodzenia celem procesu mapowania powinno być identyfikowanie odpowiednich grup narażonych na ryzyko wernbunku i handlu ludźmi na poziomie lokalnym. Istotne jest także stworzenie mapy najważniejszych podmiotów pracujących z tymi grupami ryzyka i udzielających im pomocy.

Tabela 4.

Grupy ryzyka – przymusowe żebractwo i przestępczość

Pytania, jakie należy uwzględnić na poziomie lokalnym (głównie w krajach przeznaczenia)	Kluczowi uczestnicy mogący zidentyfikować osoby narażone na ryzyko
<ul style="list-style-type: none"> • Czy w Pańskiej okolicy są żebracy? Skąd pochodzą? • Czy żebractwo jest zorganizowane? W jaki sposób? Czy ktoś przywozi żebraków na miejsce i później stamtąd odbiera? Ile czasu spędzają żebrząc? Czy ktoś obserwuje lub nadzoruje te osoby? • Czy zajmują się czymś innym oprócz żebractwa? • Gdzie mieszkają te osoby? W jakich warunkach? • Czy mają dostęp do jakiegokolwiek pomocy? • Czy w okolicy występują oznaki przymusowej przestępczości, np. kradzieże w sklepach lub kradzieże telefonów dokonywane przez osoby z grup ryzyka? • Czy te osoby działają i przemieszczają się w grupach w ramach większego obszaru? Jakie jest ich pochodzenie? • Czy inne gminy w regionie zgłaszały podobne problemy z zorganizowanym żebractwem lub przymusową przestępczością? • Czy osoby uczestniczące w tym procederze były wcześniej aresztowane za podobne przestępstwa w innych miejscowościach? • Czy skradzione przedmioty różnią się od tego, czego można by oczekiwać (np. kobiety lub dziewczęta kradną męskie przybory do golenia)? 	<ul style="list-style-type: none"> • Organizacje pozarządowe, usługodawcy • Opieka społeczna i służba zdrowia • Zakłady opiekuńcze • Nauczyciele • Personel medyczny • Miejskowa policja • Biblioteki • Schroniska • Urzędy pracy • Kościoły • Firmy oferujące usługi porządkowe i konserwacyjne • Osoby prywatne

Po zidentyfikowaniu konkretnych grup ryzyka, proces mapowania powinien koncentrować się na zbadaniu lokalnych tendencji społeczno-ekonomicznych dotyczących tych grup. W następnym tabeli przedstawiono niektóre pytania, nad którymi należy się zastanowić.

Tabela 5.

Kraje pochodzenia: Pytania, jakie należy uwzględnić na poziomie lokalnym:

- Ile osób w danej okolicy żyje poniżej progu ubóstwa?
- Ilu bezrobotnych mieszka w Pańskiej okolicy?
- Czy w danej okolicy dostępne jest wsparcie dla osób potrzebujących?
- Ile osób w danej okolicy korzysta z zasiłków opieki społecznej i innych rodzajów pomocy?
- Czy w okolicy lub w pobliskich dużych miastach kobiety (lub mężczyźni) angażują się w prostytucję?
- Czy w okolicy są kobiety lub mężczyźni, którzy prostytuują się lub wcześniej prostytuowali się za granicą?
- W jakich obszarach zamieszkują najbardziej niebezpieczne grupy ludności?
- Jak kształtuje się sytuacja życiowa i potrzeby osób mieszkających na obszarach o złej sytuacji gospodarczej?
- Ile osób poddaje się regularnie leczeniu w związku z uzależnieniem?
- W jakich warunkach mieszkają te osoby?
- Ile przypadków przemocy domowej zgłaszanych jest rocznie w danej okolicy?
- Jaki jest profil ofiar przemocy fizycznej lub psychicznej?
- Czy ofiary korzystają z pomocy społecznej i wsparcia?
- Ile osób rocznie wyjeżdża za granicę w poszukiwaniu pracy?
- Jaki jest profil tej grupy ludności?
- W jaki sposób znajdują pracę za granicą?
- Jak wyglądają ich warunki pracy i wynagrodzenia za granicą?
- W jakich branżach i zawodach pracują?

Kolejnym istotnym elementem procesu mapowania jest identyfikacja miejsc lub lokalizacji, w których można napotkać grupy narażone na ryzyko lub ofiary handlu ludźmi oraz miejsc, w których istnieje prawdopodobieństwo występowania wyzysku lub handlu ludźmi. Informacje te mogą być niezwykle istotne jako podstawa do opracowania ukierunkowanych działań zapobiegawczych, takich jak kampanie podnoszące świadomość (zobacz rozdział 6 o zapobieganiu). W poniższej tabeli przedstawiono listę potencjalnych lokalizacji, jakie należy uwzględnić w procesie mapowania.

Tabela 6.

Lokalizacje uznane za istotne

(dla potrzeb opracowania ukierunkowanych działań prewencyjnych, takich jak kampanie podnoszące świadomość).

Centra komunikacyjne: lotniska, dworce kolejowe, terminale promowe i porty, dworce autobusowe i stacje metra oraz inne lokalizacje, gdzie może dochodzić do nieformalnego werbunku migrantów.	Biblioteki i inne lokalizacje oferujące darmowy dostęp do sieci bezprzewodowej i komputerów.
„Dzielnice czerwonych latarni” lub obszary znane z występowania ulicznej prostytucji, sprzedaży narkotyków, podrabianych towarów i papierosów lub żebractwa.	Przychodnie i szpitale, zwłaszcza przychodnie oferujące opiekę medyczną migrantom o niedokumentowanej sytuacji i szpitalne oddziały ratunkowe.
Centra handlowe, parki lub inne lokalizacje, gdzie młodzi ludzie, migranci lub inne potencjalnie narażone grupy gromadzą się i spędzają czas.	Obszary, w których znajdują się sklepy etniczne, bazaraki, restauracje kuchni etnicznych, kawiarenki internetowe i oferujące usługi telefoniczne oraz przekazy pieniężne, gdzie migranci mogą spędzać czas.
Schroniska dla bezdomnych i ośrodki opieki dziennej zajmujące się takimi grupami ryzyka, jak dzieci ulicy, osoby uzależnione, byli więźniowie czy bezrobotni.	Placówki oświatowe, zwłaszcza szkoły zawodowe i szkoły dla dzieci niepełnosprawnych.
Ośrodki oferujące usługi dla migrantów, w tym centra informacyjne, domy kultury, szkoły językowe.	Ośrodki opieki społecznej.
Duże budowy, gdzie zatrudnia się migrantów.	Ośrodki i punkty przyjęć dla osób ubiegających się o azyl. Konsulaty i ambasady.
Duże gospodarstwa, obszary lub regiony rolne, w których zatrudnia się migrantów.	Biura pośrednictwa pracy i agencje rekrutacyjne.

Gminy mogą również odgrywać istotną rolę w zapobieganiu handlowi ludźmi poprzez zbieranie informacji i danych na temat sprawców na poziomie lokalnym. Informacje te mogą stanowić pożyteczne źródło wiedzy przydatne przy prowadzeniu dochodzeń i ściganiu handlarzy ludźmi, dlatego też powinny być przekazywane do właściwych organów ścigania i prokuratury zajmujących się handlem ludźmi.

Handlarze ludźmi działają na poziomie lokalnym, w różnych lokalizacjach i kontekstach, werbując, przewożąc i wyzyskując swe ofiary. Często należą do wysoko zorganizowanych potężnych sieci przestępczych, które kontrolują całe kraje i regiony, działając w sposób błyskawiczny i sprawny. Jednak poszczególni handlarze często działają na niewielką skalę, wykorzystując sieci powiązań osobistych, a czasem rodzinnych. Istnieje wiele sposobów angażowania pojedynczych osób w proces handlu ludźmi. Termin „handlarze ludźmi” może odnosić się do rekruterów, przewoźników, osób sprawujących nadzór nad ofiarami handlu ludźmi, osób przekazujących ofiary i (lub) zapewniających im tymczasowe schronienie w sytuacjach opartych na wykorzystaniu, osób zaangażowanych w powiązane przestępstwa oraz do osób czerpiących pośrednie lub bezpośrednie korzyści z handlu ludźmi, jego elementów i powiązanych przestępstw.

Na poziomie UE handlarze ludźmi pochodzą z różnych krajów i różnorodnych grup narodowościowych; większość z nich posiada jednak obywatelstwo jednego z państw członkowskich UE. Najczęściej sprawcy są silnie powiązani z krajem pochodzenia ofiary, gdyż mają oni tendencję do werbowania i wyzyskiwania osób tej samej narodowości. Większość handlarzy ludźmi to mężczyźni, choć liczba kobiet uczestniczących w tym procederze wzrasta. Czasami granica między ofiarą, a sprawcą się zaciera, bowiem ofiary w wielu przypadkach same stają się sprawcami, gdy są zmuszane do werbunku kolejnych ofiar lub, gdy otrzymują propozycję poprawienia swojej pozycji w hierarchii sieci handlarzy ludźmi.

Tabela 7.

Zbieranie informacji na temat sprawców

Pytania, jakie należy uwzględnić na poziomie lokalnym	Kluczowi uczestnicy mogący zidentyfikować osoby narażone na ryzyko
<p><i>Handlarze, ich pomocnicy i użytkownicy – wykorzystywanie seksualne</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Co wiadomo na temat handlarzy ludźmi w Pańskiej okolicy? • Jakie branże działające w Pańskiej okolicy mogą wykorzystywać lub umożliwiać wykorzystywanie seksualne? • Gdzie są zlokalizowane? • Czy w Pańskiej okolicy działają agencje pośrednictwa pracy rekrutujące pracowników? • Kim są pomocnicy i obserwatorzy wykorzystywania seksualnego? • Ilu nabywców usług seksualnych znajduje się w okolicy? • Jak duża jest skala problemu? • Jakie istniejące usługi lub programy funkcjonują po stronie popytu na usługi seksualne? • Jakiej jest pochodzenie i profil demograficzny tej grupy ludności? • Jakie usługi i polityki są konieczne aby zmniejszyć popyt? <p><i>Handlarze, pomocnicy, użytkownicy – handel pracownikami, przymusowe żebractwo i przestępczość</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Co wiadomo na temat wyzysku pracowników w mieście lub w okolicy? • Czy posiada Pan/Pani jakiegokolwiek informacje na temat przymusowego żebractwa i przestępczości? • Kto organizuje tego typu działania? Kto czerpie z nich korzyści? • Czy inne gminy zmagają się z podobnymi wyzwaniem? • Czy w kraju istnieją mechanizmy wymiany informacji pomiędzy gminami? • Jakie branże mogą wykorzystywać lub umożliwiać wyzysk pracowników? • Kim są pomocnicy i obserwatorzy wykorzystywania pracowników, żebractwa i przestępczości przymusowej? • Jakie istniejące usługi lub programy funkcjonują po stronie popytu na wyzysk pracowników? • Czy istnieją kodeksy etyki dla firm? • Czy firmy lokalne monitorują swoje łańcuchy dostaw? 	<ul style="list-style-type: none"> • Miejskowa policja • Opieka społeczna i służba zdrowia • Organizacje pozarządowe • Opieka nad ofiarami przestępstw • Grupy wsparcia dla migrantów lub uchodźców • Taksówkarze • Personel hotelowy • Okoliczne stowarzyszenia sąsiedzkie • Osoby prywatne <ul style="list-style-type: none"> • Miejskowa policja • Opieka społeczna i służba zdrowia • Organizacje pozarządowe • Opieka nad ofiarami przestępstw • Grupy wsparcia dla migrantów lub uchodźców • Taksówkarze • Personel hotelowy • Okoliczne stowarzyszenia sąsiedzkie • Osoby prywatne

Źródło: Opracowano na podstawie: Wytyczne dla lokalnych audytów bezpieczeństwa Zapobieganie handlowi ludźmi i związanemu z tym wyzyskowi (2013), 36.

Na koniec, proces mapowania powinien także obejmować elementy, ukierunkowane na zbieranie informacji na temat dostępnych zasobów, które gmina może pozyskać i zmobilizować, zarówno w kategorii usług, jak i możliwości w ramach własnej administracji i na terytorium gminy, np. od osób trzecich. Pod tym względem mapowanie należy wykorzystać do opracowania mapy usług, dostępnych w szczególności dla ofiar handlu ludźmi oraz usług przeznaczonych dla innych grup, które mogą pomagać grupom ryzyka oraz ofiarom handlu ludźmi (np. dla pomocy społecznej, opieki zdrowotnej, edukacji, doradztwa, usług prawnych itp.). Kolejnym rezultatem procesu mapowania powinna być identyfikacja potrzeb z zakresu szkoleń dla pracowników gminy działających na pierwszej linii, którzy mogą uczestniczyć w identyfikacji ofiar i potencjalnych ofiar i w udzielaniu im wsparcia.

W przypadku, gdy na poziomie lokalnym nie ma wystarczających zasobów, umożliwiających przeprowadzenie mapowania na sugerowaną skalę, jedną z możliwości jest skupienie się na niektórych obszarach lub formach handlu ludźmi, które uznaje się za szczególnie widoczne na danym terytorium. Inną zalecaną możliwością polega na włączeniu handlu ludźmi do istniejących bardziej ogólnych polityk i działań interwencyjnych z zakresu zapobiegania przestępczości i pracy socjalnej w terenie. Wiele miast i gmin w regionie Morza Bałtyckiego prowadzi już obecnie lokalne audyty bezpieczeństwa lub dysponuje istniejącymi planami bezpieczeństwa, które koncentrują się na działaniach, mających na celu poprawę bezpieczeństwa w konkretnych lokalizacjach, osiedlach lub grupach. Takie miasta i gminy mogą dodatkowo włączyć diagnozę problemów, związanych z handlem ludźmi do istniejących lub trwających procesów. Następnie można przystąpić do opracowania lokalnych strategii i planów działania z zakresu zwalczania handlu ludźmi na podstawie istniejących programów i polityk władz lokalnych, dotyczących kwestii uzupełniających i powiązanych, np. przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, zwalczania przemocy wobec kobiet i programów integracyjnych dla migrantów.

Działania dla gmin

- Opracowanie mapy lokalnej sytuacji związanej z handlem ludźmi w celu identyfikacji grup ryzyka i odpowiednich lokalizacji oraz zebrania informacji na temat sprawców i osób pomagających w handlu ludźmi.
- W przypadku, gdy zasoby są ograniczone lub znikome, włączenie diagnozy sytuacji, związanej z handlem ludźmi do istniejących strategii zapobiegania przestępczości lub zadbanie o to, aby kwestia ta została ujęta w politykach, strukturach i programach dotyczących np. przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, zwalczania przemocy wobec kobiet czy integracji migrantów na poziomie gminy.
- Zebranie informacji na temat zasobów i usług dostępnych w ramach własnej administracji gminy oraz w jej obrębie, np. od osób trzecich i stworzenie listy usług dostępnych w szczególności dla ofiar handlu ludźmi oraz osób narażonych na ryzyko. Może to wspomóc procesy identyfikacji, udzielania pomocy i zapobiegania na obszarze gminy.

4. Identyfikacja handlu ludźmi

Wczesna i prawidłowa identyfikacja ofiar handlu ludźmi ma olbrzymie znaczenie dla zwalczania tego procederu. Identyfikacja jest kluczowa dla ochrony potencjalnych ofiar oraz ich praw, a także zapewnia, że ofiary otrzymają należną im pomoc. Prawidłowa identyfikacja ofiar handlu ludźmi jest ponadto warunkiem pociągnięcia sprawców do odpowiedzialności za wykorzystanie, przez co może przyczynić się do wzrostu liczby wszczynanych dochodzeń karnych i pomóc w ujawnieniu innych, powiązanych przestępstw. W optymalnych warunkach prawidłowa identyfikacja potencjalnych ofiar może także przerywać proces handlu ludźmi jeszcze przed jego rozpoczęciem a co za tym idzie, zapobiegać eksploatacji osób narażonych na wykorzystywanie.¹⁷

Lokalni uczestnicy często mają lepsze możliwości rozpoznawania pierwszych oznak handlu ludźmi niż władze centralne czy krajowe, bowiem będąc blisko, mogą jako pierwsi zainicjować stworzenie łańcucha pomocy i wsparcia dla ofiar. Ponadto mogą pomóc w identyfikacji handlarzy ludźmi i innych sprawców przestępstw.

Kim są ofiary handlu ludźmi?

Ofiary handlu ludźmi pochodzą z całego świata i reprezentują różnorodne środowiska i doświadczenia. Na ryzyko zostania ofiarami handlu ludźmi narażone są w największym stopniu osoby bezbronne pod względem fizycznym, psychologicznym lub ekonomicznym, które nie posiadają dostatecznych zasobów wewnętrznych ani pomocy i wsparcia zewnętrznego. W porównaniu ze słabością ofiar, postrzegana lub rzeczywista władza, jaką dysponują i (lub) sprawują handlarze ludźmi umożliwia im wykorzystanie zależności lub niepewności tych pierwszych, co skutkuje nierównowagą sił emocjonalnych, ekonomicznych, fizycznych lub psychicznych pomiędzy ofiarą a sprawcą. Ta nierównowaga bywa powodowana przez różne czynniki, takie jak: sytuacja rodzinna, relacje osobiste lub stosunki w pracy. Ponadto liczne czynniki mogą wpływać na poczucie niepewności ofiary, które z kolei może być wykorzystane przez handlarzy. Czynniki te obejmują:

- młody wiek,
- poważne choroby,
- uzależnienia,
- poważne choroby lub uzależnienia członków najbliższej rodziny,
- trudną sytuację ekonomiczną,
- bezdomność,
- stan psychiczny,
- niepełnosprawność fizyczną lub intelektualną,
- wcześniejsze traumatyczne przeżycia, takie jak wykorzystanie seksualne lub prostytutka, oraz
- status cudzoziemca, osoby ubiegającej się o azyl lub uchodźcy,
- tożsamość płciową lub przynależność do grupy mniejszościowej.

Ofiary handlu ludźmi mogą mieć różne statusy jeśli chodzi o prawo pobytu. Znajdują się wśród nich migranci nieposiadający dokumentów (nieregularni), lecz mogą być także obywatelami UE lub państw trzecich posiadającymi ważne zezwolenie na pobyt lub obywatelami danego kraju, którzy również padli ofiarą handlu ludźmi i wykorzystania.¹⁸ W rzeczywistości, według badania Eurostat (2014), na poziomie europejskim aż 65 % zarejestrowanych ofiar handlu ludźmi to obywatele UE.¹⁹

Jednocześnie należy pamiętać, że tworzenie profili potencjalnych ofiar i grup ryzyka nie powinno prowadzić do uogólnień i tworzenia polityk, postaw i metod opartych na dyskryminacji. Zamiast skupiać się wyłącznie na statusie pobytowym danej osoby, działania z zakresu monitorowania i ścigania powinny mieć na celu dostarczanie informacji i ochronę podstawowych praw migrantów oraz innych osób narażonych na ryzyko, a także zapobieganie ich wykorzystywaniu.²⁰

Nielegalni migranci narażeni na ryzyko handlu ludźmi

Nielegalni migranci narażeni są na największe ryzyko eksploatacji ze względu na swój niepewny, często ukrywany status, który chętnie wykorzystują handlarze ludźmi i inni przestępcy, w tym działający na oficjalnym rynku pracy i w „szarej strefie”. Migranci nieposiadający dokumentów często bardzo niechętnie kontaktują się z władzami lub zwracają się o pomoc do instytucji rządowych, bowiem obawiają się deportacji.²¹ Ten brak zaufania prowadzi do problemów z identyfikacją ofiar, a brak świadomości popełnienia handlu ludźmi jeszcze bardziej pogarsza sytuację. Dlatego właśnie współpraca pomiędzy organizacjami pozarządowymi, władzami lokalnymi i innymi miejscowymi podmiotami jest tak ważna dla zdobycia zaufania wśród narażonych populacji i grup ryzyka.

Proces identyfikacji ofiar

Zidentyfikowanie ofiary handlu ludźmi jest z natury procesem skomplikowanym i czasochłonnym. Z zasady proces identyfikacji dzieli się na dwa etapy: pierwszym z nich jest ocena, czy istnieją uzasadnione powody do uznania danej osoby za „ofiara”, a drugim podjęcie decyzji dotyczącej nadania jej statusu ofiary. Niektóre osoby potrzebują wielu tygodni, aby zaufać władzom lub pracownikom opieki społecznej na tyle, żeby były w stanie przełamać opory i opowiedzieć im o swoich doświadczeniach. Zarazem procedura identyfikacji ofiar powinna być prowadzona w sposób szybki i dokładny, ponieważ umożliwia ona ofierze uzyskanie dostępu do niezbędnej pomocy. Dlatego tak ważne jest dopilnowanie, aby urzędnicy i inne osoby działające na pierwszej linii znaly najważniejsze oznaki handlu ludźmi, potrafiły zidentyfikować ofiary i uruchomić łańcuch pomocy. Gdy osoba pracująca w bezpośrednim kontakcie z ludźmi poweźmie uzasadnione podejrzenie, że dany człowiek jest ofiarą handlu ludźmi, powinna niezwłocznie skierować go do odpowiednich służb oferujących pomoc i wsparcie. W niektórych państwach funkcjonują krajowe mechanizmy referencyjne, telefoniczne linie pomocowe lub inne mechanizmy aktywacji łańcucha pomocy, które należy stosować (zobacz też rozdział 5).

Podejście skoncentrowane na ofiarach i oparte o prawa człowieka wymaga informowania ofiar o przysługujących im prawach. Niektóre ofiary mogą bowiem nawet nie zdawać sobie sprawy z tego, że ich prawa zostały naruszone. W rzeczywistości ofiary handlu ludźmi rzadko same uważają się za pokrzywdzonych i rzadko poszukują pomocy kierując się tym statusem. Zamiast tego mogą zetknąć się z władzami lub innymi miejscowymi podmiotami podczas korzystania lub uzyskiwania dostępu do istniejących usług na poziomie lokalnym (np. przy okazji wizyty u lekarza, czy przedłużania zezwolenia na pobyt lub innych dokumentów). Władze lokalne mogą ponadto stykać się z ofiarami przy okazji wystąpienia nieprawidłowości w zakładzie pracy, lub alarmów pożarowych, lub inspekcji lub w innych podobnych sytuacjach.

OFIARY HANDLU LUDŹMI RZADKO ZNAJDUJĄ SIĘ W SYTUACJI, W KTÓREJ IDENTYFIKOWAŁYBY SIĘ JAKO OFIARY, PONIEWAŻ:

- Nie chcą być stygmatyzowane i otrzymać „etykiety” ofiary,
- Są nieświadome swoich praw i koncepcji handlu ludźmi lub tego, że ich doświadczenia oznaczają, że padły ofiarą handlu ludźmi,
- Nie są świadome pomocy przysługującej ofiarom handlu ludźmi,
- Odczuwają wstyd lub poczucie winy w związku z tym, że padły ofiarą wykorzystania,
- Obawiają się, że one same lub ich rodziny padną ofiarą zemsty,
- Obawiają się więzienia, deportacji lub kary pieniężnej,
- Są uzależnione od sprawcy (tzw. syndrom sztokholmski),
- Uważają swoją obecną sytuację za „lepszą” niż poprzednia (bezrobocie, krańcowe ubóstwo, przemoc, konflikt i podobne sytuacje).

„Ofiara handlu ludźmi” to termin prawny. Nie wartościuje on stanu ani cech danej osoby. To władze ponoszą odpowiedzialność za zweryfikowanie, czy dana osoba jest ofiarą handlu ludźmi, natomiast od samej ofiary nie można żądać ani wymagać, by czuła się lub zachowywała „jak ofiara” (tj. aby była całkowicie uzależniona od pomocy i ochrony innych osób). Nie należy również żądać ani oczekiwać wdzięczności. Identyfikacja potencjalnych ofiar jest jednak niezwykle ważna. Czasem zdarza się, że ofiary same są traktowane jak „przestępcy” ze względu na ich nieuregulowany status imigracyjny lub ze względu na czyny, do których zostały zmuszone.

ZNACZENIE DOKŁADNEJ, WCZESNEJ IDENTYFIKACJI

Ofiary handlu ludźmi...

- wymagają specjalistycznej pomocy i ochrony,
- z dużym prawdopodobieństwem wymagają pilnej opieki zdrowotnej z powodu ostrych problemów fizycznych i psychicznych,
- padły ofiarą poważnych, brutalnych przestępstw i mogą nadal być narażone na ryzyko. Z tego powodu może pojawić się konieczność zastosowania szczególnych procedur i ustaleń zarówno wobec ofiary, jej najbliższych, jak i personelu organizacji zapewniającej pomoc,
- ofiary mogły być zmuszane do popełniania przestępstw w czasie, gdy były przedmiotem handlu lub w wyniku swojej sytuacji, co może prowadzić do ich lęku przed kontaktem z władzami.

Czasami władze uznają, że łatwiejszym rozwiązaniem jest przytknąć oczy niż dogłębnie zbadać sytuację chłopca, który okrada turystów w centrum handlowym, czy żebraczki, która sprzedaje na ulicy podrabianą biżuterię. Jednak w ostatnich latach również w regionie Morza Bałtyckiego wykrywa się coraz więcej przypadków zmuszania do żebractwa i przestępczości.

JEŻELI PODEJRZEWASZ, że ktoś jest ofiarą handlu ludźmi i potrzebuje pomocy, powinieneś, za zgodą tej osoby, zgłosić to odpowiednim władzom, organizacjom lub instytucjom udzielającym pomocy.

JEŻELI ZIDENTYFIKOWAŁEŚ kogoś jako potencjalną ofiarę handlu ludźmi, powinieneś go traktować jak ofiarę handlu ludźmi.

MUSISZ DZIAŁAĆ SZYBKO, aby pomóc ofierze handlu ludźmi, dlatego musisz znać odpowiednie procedury.

Wskaźniki dotyczące handlu ludźmi

Istnieje szereg wskaźników, mogących pomóc w identyfikacji potencjalnych ofiar handlu ludźmi. Na przykład Międzynarodowa Organizacja Pracy (MOP) sporządziła szczegółowy wykaz oznak wskazujących na handel ludźmi, który jest pomocny przy identyfikacji i rozpoznawaniu ofiar tego procederu.²² Co więcej, wiele państw wprowadziło własne wytyczne i listy zadań dla potrzeb identyfikacji ofiar handlu ludźmi. Dla stworzenia sobie wyraźnego obrazu sytuacji danej osoby i oszacowania prawdopodobieństwa, że jest ona ofiarą handlu ludźmi niezwykle istotna jest znajomość lokalnego kontekstu i wiedza na temat sytuacji dotyczącej handlu ludźmi w danym regionie i na lokalnym obszarze, połączona ze znajomością bezpośrednich oznak. Wskaźniki wymienione poniżej mają charakter ogólny i mogą zostać uzupełnione o dostępne wskaźniki charakterystyczne dla danego kraju.

OGÓLNE WSKAŹNIKI HANDLU LUDŹMI

- Wiek,
- Płeć,
- Narodowość, przynależność etniczna,
- Oznaki wykorzystywania lub przemocy fizycznej,
- Objawy traumy lub przemocy psychicznej – niepewność, poczucie zagrożenia, nerwowość,
- Branża, w której osoba jest zatrudniona (np. rolnictwo, budownictwo, usługi porządkowe, gastronomia, służba domowa).

Handel ludźmi to złożona, wieloaspektowa forma przestępczości, która może przybierać różne oblicza. Dlatego tak ważne jest, aby pamiętać o konkretnych oznakach wskazujących na handel w celu wykorzystywania seksualnego, do pracy przymusowej i przymusowego żebractwa lub przestępczości. Mogą one mieć pewne cechy wspólne, jednak niektóre aspekty różnią się w zależności od lokalnych okoliczności, obowiązującego prawa i miejscowej specyfiki. Ponadto, jak wynika z doświadczenia podmiotów zajmujących się zwalczaniem handlu ludźmi, w praktyce często trudno oddzielić od siebie różne formy tego procederu, bowiem nakładają się one na siebie, gdyż ludzie mogą być wykorzystywani do wielu różnych celów. Ofiara pracy przymusowej może być na przykład także wykorzystywana seksualnie, a osoba zmuszana do żebractwa może być przy tym zmuszana do pracy niewolniczej lub prostytucji.

Wykorzystywanie seksualne

CZY DANA OSOBA...

- ...świadczy usługi seksualne wbrew swojej woli lub pod nadzorem?
- ...świadczy lub zapewnia usługi w otoczeniu, które różni się od przedstawionego podczas rekrutacji lub od spodziewanego, ponieważ otoczenie to epatuje erotyką?
- ...świadczy usługi seksualne w innych okolicznościach niż zostało to wcześniej uzgodnione?

CZY DANA OSOBA...

- ...może wybrać rodzaj i odbiorców świadczonych usług?
- ...może wybrać godziny pracy?
- ...może z własnej inicjatywy przestać świadczyć usługi?
- ...może odmówić uprawiania seksu bez zabezpieczenia lub z wykorzystaniem przemocy?
- ...jest świadoma przepisów dotyczących prostytucji obowiązujących w kraju, w którym przebywa, w tym dotyczących dopuszczalnego wieku osób zajmujących się prostytucją?
- ...padła ofiarą gróźb przemocy lub innych form kary bądź gróźb w stosunku do jej najbliższych?
- ...ma prawo zatrzymać dla siebie całość dochodów?
- ...padła ofiarą gróźb zgłoszenia jej władzom i deportacji?
- ...ma paszport przy sobie, czy też został on skonfiskowany?

Praca przymusowa

CZY DANA OSOBA...

- ...pracuje na podstawie umowy?
- ...posiada zezwolenie na pracę?
- ...pracuje w nadgodzinach w wymiarze zabronionym prawem?
- ...otrzymuje bardzo niskie wynagrodzenie, otrzymuje je nieregularnie lub wcale?
- ...pracuje w niebezpiecznych warunkach (w tym fizycznie niebezpiecznych i niehigienicznych)?
- ...posiada niezbędne środki ochrony osobistej (w tym wyposażenie i odzież)?
- ...ma możliwość zakończenia pracy?
- ...zna swoje prawa pracownicze; czy wie, że może wstąpić do związków zawodowych?
- ...pracuje w środowisku innym niż przedstawione podczas rekrutacji?
- ...posiada paszport, czy został on skonfiskowany przez pracodawcę?
- ...mieszka u pracodawcy?
- ...dysponuje wolnym czasem, który może spędzać bez nadzoru pracodawcy?

Przymusowe żebractwo lub przestępczość

CZY DANA OSOBA...

- ...jest zmuszana do żebractwa lub dokonywania drobnych przestępstw – np. kradzieży lub handlu narkotykami? – dotyczy zwłaszcza osób niepełnosprawnych, starszych lub małych bądź zadłużonych
- ...padła ofiarą gróźb przemocy lub kary, gdyby rezultaty żebractwa lub kradzieży były niezadowolające?
- ...jest zmuszana do oddawania całości lub części dochodów innym osobom?
- ...mieszka i przemieszcza się po całym kraju lub regionie w dużej grupie, bez możliwości jej opuszczenia lub samodzielnego podróżowania?
- ...posiada dowód tożsamości przy sobie, czy został on skonfiskowany lub sprzedany?
- ...mieszka w miejscu nadzorowanym np. kamerami wideo lub w pomieszczeniach o zakratowanych oknach?
- ...mieszka w miejscu nadmiernie zatłoczonym, niezdrowym lub pozbawionym podstawowych urządzeń sanitarnych?

Z punktu widzenia ofiary niezbędne jest dokonanie całościowej oceny jej przeżyć. Dlatego należy zwrócić uwagę na całość sytuacji oraz na elementy uniemożliwiające ofierze zmianę położenia, w którym się znajduje.²³ Należy skupić się na ocenie metod używanych do sprawowania kontroli nad ofiarami, pogłębiania ich zadłużenia oraz ograniczania ich swobody przemieszczania się i suwerenności.²⁴ Co więcej, handel ludźmi z natury jest raczej procesem niż pojedynczym zdarzeniem, w związku z czym sytuacja pojedynczej ofiary może ulegać zmianom z biegiem czasu, w obrębie kontinuum różnych poziomów wykorzystywania i wyzysku. Sytuacja, która początkowo może być uznana lub rozpoznana jako przypadek na pograniczu wyzysku, po pewnym czasie może okazać się znacznie poważniejsza, a ostatecznie okazać się handlem ludźmi.

Kto może identyfikować ofiary na poziomie lokalnym?

Rola i doświadczenie gmin w zakresie identyfikacji ofiar handlu ludźmi w regionie Morza Bałtyckiego są bardzo zróżnicowane. Podmioty, które są formalnie uprawnione do identyfikowania ofiar handlu ludźmi, różnią się w zależności od danego kraju. Często formalna identyfikacja dokonywana jest przez władze, lecz na przykład w Norwegii żadna z agencji, organizacji czy komisji nie posiada monopolu na identyfikowanie potencjalnych ofiar tego procederu, ani też nie ma takiego obowiązku. Z zasady wszystkie właściwe agencje, organizacje lub osoby podejrzewające, że dana osoba może być ofiarą wykorzystania i handlu ludźmi mają obowiązek zidentyfikowania jej jako potencjalnej ofiary oraz skierowania jej do odpowiednich organów w celu udzielenia pomocy. Ponadto osoba może samodzielnie zidentyfikować się jako ofiarę handlu ludźmi. Status potencjalnej ofiary handlu ludźmi może niezależnie potwierdzić policja, prokuratura, urząd imigracyjny lub służby zajmujące się opieką społeczną nad dziećmi. Z drugiej strony, w Polsce tylko organy ścigania, takie jak prokuratura, policja czy straż graniczna są uprawnione do formalnej identyfikacji ofiar handlu ludźmi i kierowania ich do uprawnionej instytucji – Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla Ofiar Handlu Ludźmi (KCIK) w celu udzielenia pomocy. KCIK i opieka społeczna mogą jednak identyfikować potencjalne ofiary i udzielać im pomocy, nawet jeśli dana osoba nie została formalnie zidentyfikowana jako ofiara handlu ludźmi. Ofiary mogą też same zwrócić się o pomoc do KCIK.

Na Łotwie procedury formalnej identyfikacji są regulowane aktami prawnymi. Decyzję o statusie ofiary mogą podejmować uprawnione organizacje pozarządowe, policja i prokuratura. Pozostałe kompetentne instytucje i praktycy mogą ocenić, czy istnieją uzasadnione powody do identyfikacji osoby jako potencjalnej ofiary i skierować ją do uprawnionej organizacji pozarządowej lub jednostki policji w celu formalnej identyfikacji. W Szwecji za identyfikację ofiar odpowiedzialne są wszystkie zaangażowane podmioty, a w szczególności opieka społeczna.

Ponieważ przypadki handlu ludźmi zdarzają się stosunkowo rzadko, w porównaniu z wieloma innymi przestępstwami (np. przemocą domową lub przestępstwami związanymi z narkotykami), doświadczenia gmin w radzeniu sobie z tego typu przestępczością są zróżnicowane. Co więcej, różnią się także formy wykorzystania z jakimi stykają się lokalne podmioty – od handlu pracownikami przez wykorzystywanie seksualne, przymusowe żebractwo i przestępczość, aż po przymusowe małżeństwa i pozorowane małżeństwa zawierane w celu wyzysku.

Niezależnie od istniejących systemów formalnej identyfikacji, wielu różnych uczestników lokalnych może napotykać, a co za tym idzie, identyfikować potencjalne ofiary handlu ludźmi podczas wykonywania swoich zadań. Na przykład jedna ze spraw dotyczących handlu ludźmi w Finlandii została początkowo zgłoszona przez pracowników żłobka, których dziwiło, że rodzice dzieci przebywających w placówce nigdy nie mają dni wolnych ani urlopów. Rodzice ci pracowali przez wiele godzin dziennie w złych warunkach, w restauracji serwującej potrawy etniczne. Ich pracodawcom postawiono później zarzuty handlu ludźmi do pracy przymusowej.

Uczestnicy lokalni mogący identyfikować ofiary lub uczestniczyć w procesie identyfikacji na poziomie lokalnym

- Policja gminna,
- Przedstawiciele organów kontroli, w tym inspektorzy pracy, pracownicy kontroli zdrowia i kontroli przeciwpożarowej, inspektorzy podatkowi itp.,
- Pracownicy służby zdrowia, w tym lekarze, pielęgniarki, położne, dentyści itp.,
- Pracownicy opieki społecznej, w tym pracownicy socjalni, osoby zajmujące się obsługą migrantów, psychologowie, inne osoby pracujące z grupami narażonymi na ryzyko i marginalizowanymi,
- Pracownicy szkół i placówek dla dzieci młodszych, w tym nauczyciele, psychologowie szkolni, wychowawcy w przedszkolach i żłobkach, pielęgniarki szkolne, pracownicy opieki społecznej,
- Pracownicy urzędów pracy,
- Inne zawody: tłumacze, bibliotekarze, urzędnicy odpowiedzialni za zamówienia publiczne,
- Organizacje pozarządowe pracujące z grupami ryzyka,
- Organizacje i społeczności zrzeszające migrantów,
- Związki zawodowe,
- Kościoły i inne organizacje wyznaniowe,
- Grupy wsparcia,
- Stowarzyszenia sąsiedzkie,
- Przedsiębiorstwa prywatne: personel firm zajmujących się konserwacją, agencje rekrutacyjne, biura pośrednictwa pracy itp.,
- Taksówkarze, personel hotelowy, pracownicy ochrony, sprzedawcy,
- Osoby prywatne.

Istnieją przykłady kampanii podnoszących świadomość skierowanych do niektórych z wymienionych grup, w tym do taksówkarzy, personelu hotelowego lub bibliotekarzy. Taksówkarze są, na przykład, cennym źródłem identyfikacji nie tylko ofiar, lecz i handlarzy ludźmi. Ofiary bywają czasem przewożone taksówkami na miejsce wykorzystywania, co daje kierowcom wyjątkowe możliwości nawiązania bezpośredniego kontaktu tak z ofiarami, jak i z handlarzami ludźmi. Ponadto, w niektórych kulturach taksówkarze bywają źródłem informacji dla klientów poszukujących dzielnic, gdzie uprawia się prostytucję. Szkolenie kierowców taksówek w zakresie zagrożeń, związanych z handlem ludźmi może uświadomić im, że mogą pełnić rolę pomocniczą wobec handlarzy ludźmi i osób korzystających z tego procederu, a zatem muszą zachować czujność. Powinni być gotowi na zgłaszanie tego, co zobaczą i usłyszą w pracy. Poniżej przedstawiono przykład z Grecji.

Angażowanie taksówkarzy w identyfikację ofiar handlu ludźmi w Grecji.²⁵

W Grecji w ramach kampanii A21 skontaktowano się z najważniejszymi korporacjami taksówkarskimi z całego miasta w celu promowania infolinii telefonicznej dla ofiar handlu ludźmi. Nawiązano współpracę pomiędzy związkiem taksówkarzy a kampanią A21. Kierowcom taksówek przekazano broszury o następującej treści:

Szanowni kierowcy,
To, co zobaczycie lub usłyszycie w pracy, może pomóc uratować czyjeś życie. Możecie pomóc w identyfikacji ludzi przywożonych do Grecji z innych krajów. Zwykle padli oni ofiarą fałszywych ofert pracy. Po przybyciu do kraju są kontrolowani przez inne osoby i zmuszani do poddawania się wykorzystywaniu seksualnemu. Proceder ten nosi nazwę handlu ludźmi.

Zwracajcie uwagę na osoby, które:

- nie mówią po grecku,
- mają siniaki lub inne ślady przemocy,
- wyglądają na wystraszone,
- są w widoczny sposób kontrolowane przez innych ludzi.

Na co należy zwracać uwagę i gdzie?

W rozdziale 3 przedstawiliśmy już listę lokalizacji ryzyka. W poniższej tabeli wymieniono najważniejsze aspekty, jakie trzeba wziąć pod uwagę, analizując sytuację osób pracujących lub mieszkających w pewnych lokalizacjach, w związku z przedstawionymi symptomami wskazującymi na handel ludźmi. Lista nie jest wyczerpująca, lecz należy ją rozpatrywać w kontekście okoliczności uznanych za istotne na poziomie lokalnym.

Tabela 8.

Zestawienie dla osób identyfikujących ofiary w praktyce

Gdzie szukać?	Na co zwracać uwagę?
Restauracje, sklepy, place budowy, gospodarstwa rolne, firmy sprzątające.	<ul style="list-style-type: none"> • Personel wykazuje oznaki wykorzystywania lub ograniczenia wolności. • Niedostateczne środki ochrony lub ich brak. • Pracownicy nie mają odpowiedniej odzieży do pracy. • Pracownicy nie mają dni wolnych ani urlopow. • Pracownikom nie pozwala się na przerwy w pracy. • Pracodawca przechowuje dowody tożsamości pracowników. • Pracownicy mieszkają w zakładzie pracy, w złych warunkach lub u pracodawcy.
Mieszkania, inne miejsca noclegowe	<ul style="list-style-type: none"> • Nadmierne zagęszczenie, wiele osób mieszka w jednym pomieszczeniu. • Mieszkańcy nie znają własnego adresu. • Mieszkańcy zakwaterowani są w szopach, namiotach, magazynach lub pomieszczeniach biurowych bądź na miejscu, w zakładzie pracy. • Pracownicy mieszkają razem z pracodawcą. • Mieszkańcom nie wolno samotnie opuszczać miejsca zakwaterowania. • Mieszkańcy odbierani są minibusami o nietypowych godzinach.

Gdzie szukać?	Na co zwracać uwagę?
Pomieszczenia władz lokalnych, w tym urzędy, szkoły, place budowy itp.	<ul style="list-style-type: none"> • Personel sprząający dowożony jest minibusami i wykazuje oznaki zastraszenia. • Personel budowlany dowożony jest minibusami i wydaje się być pod kontrolą innych osób. • Pracownicy nie mają dowodów tożsamości. • Pracownicy nie mają dni wolnych ani urlopów. • Pracownicy nie znają żadnego z miejscowych języków.
„Dzielnice czerwonych latarni” lub obszary znane z występowania ulicznej prostytucji, takie jak parki czy miejsca postojowe dla ciężarówek.	<ul style="list-style-type: none"> • Osoba wykazuje oznaki wskazujące na przemoc lub wykorzystywanie seksualne, ograniczenie wolności, przetrzymywanie lub stosowanie tortur. • Oferowane są specjalne usługi, w tym seks bez zabezpieczenia za niską cenę. • Znajomość miejscowego języka ogranicza się do słownictwa związanego z seksem. • Osoba wydaje się być nadzorowana lub obserwowana przez sutenera. • Osoba nie może swobodnie przychodzić na miejsce pracy i się z niego oddalać, ani robić przerw. • Osoba wydaje się być niepełnoletnia (nie ma ukończonych 18 lat).

Źródło: Opracowano na podstawie: SOLACE – raport nt. handlu ludźmi, 2009, str. 37-38.

Istotne jest, aby zarówno różne podmioty, jak i osoby prywatne reagowały i zgłaszały swoje podejrzenia do organów ścigania lub nadzoru, jeżeli przypuszczają, że dana osoba jest wykorzystywana lub, na przykład, w przypadku problemów związanych z niebezpiecznymi warunkami pracy. W wielu krajach policja i inspektoraty pracy umieszczają w Internecie gotowe formularze, na których każdy może zgłosić swoje podejrzenia lub przekazać wskazówki, nawet anonimowo. Organy nadzoru mogą następnie, w oparciu o te zgłoszenia, przeprowadzić kontrolę, żeby sprawdzić, czy wszystko odbywa się zgodnie z przepisami. Również organizacje pozarządowe, zajmujące się handlem ludźmi, infolinie i związki zawodowe mogą zaoferować porady i wiedzę w przypadkach, gdy przed podjęciem jakichkolwiek działań wymagane jest zebranie większej ilości informacji.

Szkolenie w zakresie wskaźników handlu ludźmi

Z oceny, przeprowadzonej w ramach projektu STROM wynika, że konieczne są dalsze szkolenia dla urzędników gminnych i organów władzy w zakresie oznak, mogących wskazywać na handel ludźmi i sposobu postępowania ze zidentyfikowanymi ofiarami, w tym informacji na temat, gdzie należy je kierować dalej. Dlatego potrzebne są regularne szkolenia, aby mieć pewność, że urzędnicy gminni i pozostali uczestnicy procesu będą mieli aktualne informacje na temat problemu, tendencji lokalnych, regionalnych i krajowych oraz na temat zalecanych działań w przypadku napotkania osób, które przypuszczalnie padły ofiarą handlu ludźmi.

Jednakże jakość pracy, jaką można tu wykonać jest w oczywisty sposób ograniczona brakiem funduszy lub zasobów, jakimi dysponują uczestnicy. Dlatego też istotne jest ustalenie lokalnych priorytetów, których odzwierciedleniem będą działania prowadzone na poziomie lokalnym, związane z poprawą identyfikacji potencjalnych ofiar handlu ludźmi (więcej informacji na ten temat znajduje się w rozdziale 3). Działania te mogą mieć charakter ogólny lub też koncentrować się na konkretnych branżach lub formach handlu ludźmi, np. na handlu ludźmi do pracy przymusowej, w sposób podobny do opisanego w ramce poniżej.

Projekt „Berlin Alliance”

Projekt Berlin Alliance²⁶ ma na celu zapewnienie wszechstronnego podejścia do zwalczania handlu ludźmi do pracy przymusowej w regionie Berlina i Brandenburgii. Projekt zwiększył świadomość problemu wśród organizacji, instytucji i grup zawodowych, wchodzących w kontakt z (potencjalnymi) ofiarami handlu ludźmi do pracy przymusowej. W celu rozszerzenia wiedzy uczestników lokalnych i poprawy identyfikacji ofiar oraz udzielanej im pomocy opracowano zarówno szkolenia praktyczne, jak i podręcznik. Były one skierowane do praktyków zatrudnionych w urzędach lokalnych i federalnych, związków zawodowych, organizacji zajmujących się migracją, urzędów pracy, służby zdrowia, a także do organizacji zrzeszających migrantów i pozostałych zainteresowanych. Dodatkowo opracowano broszurę informacyjną na temat praw pracowniczych w różnych wersjach językowych, która następnie była rozpowszechniana wśród osób potencjalnie narażonych na wyzysk w pracy.²⁷

Niektóre miasta i gminy wiejskie opracowały ponadto schematy współpracy do wykorzystania na wypadek zidentyfikowania ofiary handlu ludźmi. Na przykład w fińskim mieście Tampere opracowano model współpracy z lokalnymi organizacjami pozarządowymi działającymi w regionie, żeby zagwarantować procedury identyfikacji ofiar handlu ludźmi i udzielania im pomocy. Tego typu przykłady stanowią obiecujące praktyki, które można wprowadzać na poziomie lokalnym w celu poprawy identyfikacji ofiar i ogólnej świadomości zjawiska handlu ludźmi.

Model współpracy z Tampere

Władze Tampere opracowały model współpracy i działania dla potrzeb identyfikacji ofiar handlu ludźmi i udzielania im pomocy. Model ten został opracowany przez miejskie instytucje opieki społecznej we współpracy z organizacjami pozarządowymi Pro-tukipiste i Victim Support (pol. Wsparcie dla ofiar), miejscową policją, oraz dwiema innymi organizacjami pozarządowymi prowadzącymi schroniska w okolicy. Celem modelu jest ułatwienie procesu identyfikacji ofiar handlu ludźmi i rozpoznawania zjawiska na poziomie lokalnym. Co więcej, model koncentruje się na zdefiniowaniu kolejnych etapów pomocy kryzysowej z naciskiem na prawa ofiar. Model opracowano w oparciu o koncepcję ustanowienia lokalnej sieci podmiotów mogących współpracować przy identyfikacji ofiar i udzielaniu im pomocy. Określenie wyraźnych zakresów odpowiedzialności każdego uczestnika pozwala skrócić czas potrzebny na identyfikację ofiar. Planowane jest również zdefiniowanie kluczowych punktów i przeszkolenie lokalnych uczestników w zakresie symptomów wskazujących na handel ludźmi w celu zredukowania obszarów nakładania się działań poszczególnych uczestników, co ma ostatecznie doprowadzić do zaoszczędzenia zasobów. Ponadto model pozwala społeczności lokalnej przewidywać nadchodzące tendencje, w tym wzrost ryzyka handlu ludźmi.²⁸

Główne działania dla gmin

dotyczące identyfikacji potencjalnych ofiar handlu ludźmi

- Należy wziąć pod uwagę wszystkich lokalnych uczestników (np. urzędników gminnych, organy nadzoru, organizacje pozarządowe), którzy mogą w swej pracy napotykać i identyfikować potencjalne ofiary handlu ludźmi (i grupy ryzyka) i nawiązać z nimi współpracę.
- Należy upewnić się, że wskaźniki handlu ludźmi będą dostępne dla osób pracujących w bezpośrednim kontakcie z ludźmi oraz, że osoby te zostaną w tym zakresie przeszkolone. Pozwoli to usprawnić identyfikację potencjalnych ofiar na poziomie lokalnym, szczególnie w lokalizacjach narażonych na ryzyko.
- Należy wyznaczyć wyraźne zakresy odpowiedzialności dla różnych uczestników zaangażowanych w proces identyfikacji ofiar i kierowania ich dalej. To, kto może dokonać formalnej identyfikacji ofiar handlu ludźmi, zależy od danego kraju. W niektórych państwach uprawnienia takie posiadają podmioty na poziomie gminy, w innych są to organy takie jak policja czy krajowy system pomocy, jeszcze gdzie indziej organizacje pozarządowe.
- Należy skupić się na wczesnej identyfikacji, gdyż rozwiązanie to najlepiej służy interesom ofiar, a zarazem jest najbardziej opłacalne. Należy dowiedzieć się, dokąd powinno się kierować ofiary handlu ludźmi w przypadku uzasadnionych podejrzeń (w zależności od specyfiki ich potrzeb – np. od płci czy formy wykorzystania).

5. Udzielanie pomocy ofiarom handlu ludźmi

Pomoc dla ofiar handlu ludźmi jest jednym z najważniejszych filarów przeciwdziałania temu procederowi. Jej głównym celem jest oferowanie właściwych usług, które pomogą ofiarom odzyskać siły po trudnych przeżyciach i rozpocząć nowe życie w społeczeństwie.

Organy władzy lokalnej i gminy „muszą dopilnować, żeby działania i inicjatywy z zakresu zwalczania handlu ludźmi wykraczały poza samą identyfikację ofiar i obejmowały udzielanie im wszechstronnej pomocy i wsparcia. Pomoc udzielana ofiarom powinna być świadczona w sposób umożliwiający im odzyskanie kontroli nad własnym życiem. Udzielanie wsparcia bez poszanowania woli ofiary może prowadzić do wtórnej wiktymizacji”.²⁹

Nie należy bagatelizować roli gmin w procesie udzielania pomocy. Wyjątkowe możliwości gmin wynikają z tego, że organy gminne istnieją i działają na pierwszej linii, w bliskim, bezpośrednim kontakcie ze wszystkimi mieszkańcami. Dlatego powinny jako pierwsze reagować na przypadki handlu ludźmi, udzielając ofiarom pomocy i wsparcia. Niezależnie od statusu pobytowego ofiar i tego, czy zamierzają one wrócić do miejsca pochodzenia, przysługuje im prawo do pomocy i wsparcia z poszanowaniem praw człowieka oraz z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb.

Udzielanie pomocy i wsparcia ofiarom handlu ludźmi jest jednak zadaniem nietatwym z uwagi na złożoność sytuacji ofiar. Ich przeżycia, związane z handlem ludźmi często obejmują trudne warunki pracy, utracone zaufanie i poczucie braku kontroli nad własnym życiem. Ofiary często doświadczają lub bywają świadkami przemocy, gróźb, poważnych urazów, zgwałceń i przemocy psychicznej. Wydarzenia te mogą powodować psychiczne urazy, w tym depresję i niepokój, wymagające wsparcia i opieki psychologicznej.³⁰

Programy udzielania ofiarom pomocy i wsparcia powinny być wszechstronne, zintegrowane i zmniejszać doznane szkody i cierpienie.³¹ Wiele międzynarodowych aktów prawnych³² podkreśla prawo ofiar do bezpiecznego schronienia i specjalistycznej pomocy. Wieloletnie doświadczenie w udzielaniu pomocy ofiarom prowadzi do wniosków, że potrzebują one różnorodnej pomocy, w zależności od takich czynników jak: wiek, płeć, pochodzenie kulturowe, status pobytowy, rodzaj wykorzystania, jakiego padły ofiarą i inne czynniki.

Zasady udzielania pomocy ofiarom handlu ludźmi

Zobowiązanie państwa do udzielania pomocy ofiarom handlu ludźmi jest wskazane we wszystkich właściwych instrumentach i przepisach prawa międzynarodowego. Komisja Europejska w cytowanej Dyrektywie³³ wzywa państwa członkowskie do ustanowienia odpowiednich mechanizmów służących wczesnej identyfikacji ofiar i udzielaniu im wsparcia i pomocy, w oparciu o współpracę między organami ścigania, a organizacjami obywatelskimi, do zapewnienia ofiarom bezwarunkowej pomocy, niezależnie od ich gotowości do współpracy w śledztwie lub procesie karnym, w tym do zapewnienia im bezpiecznego zakwaterowania i pomocy materialnej, opieki medycznej i psychologicznej, dostępu do informacji, doradztwa prawnego, usług tłumacza oraz do ochrony anonimowości ofiar.

W regionie Morza Bałtyckiego udzielanie pomocy ofiarom zorganizowano na różne sposoby. Zasięg i standardy usług socjalnych różnią się znacznie w zależności od danego państwa członkowskiego, podobnie jak współpraca między podmiotami publicznymi a prywatnymi i (lub) w szczególności między organami ścigania i podmiotami, świadczącymi pomoc i wsparcie. Uwarunkowania te odgrywają istotną rolę w kształtowaniu pomocy i wsparcia dla ofiar.

W niektórych krajach, np. w Szwecji, obowiązek organizowania pomocy spoczywa na organach gminnych, podczas gdy w innych – wsparcie dla ofiar zapewniają organizacje pozarządowe finansowane ze środków publicznych lub z innych źródeł, we współpracy z podmiotami lokalnymi. W Finlandii istnieje Krajowy System Pomocy dla Ofiar Handlu Ludźmi, który koordynuje wsparcie i zapewnia je bezpośrednio ofiarom niemającym statusu rezydenta żadnej z fińskich gmin, podczas gdy gminy są odpowiedzialne za udzielanie pomocy swoim mieszkańcom. Działający na Łotwie Krajowy System Wsparcia jest finansowany z budżetu państwa i zarządzany przez wyznaczoną organizację pozarządową. Usługodawcy współpracują z opieką społeczną na terenie gmin oraz z innymi instytucjami lokalnymi w miejscu pobytu ofiar w celu ułatwienia im reintegracji ze społeczeństwem. W Polsce działa Krajowe Centrum Interwencyjno-Konsultacyjne dla ofiar handlu ludźmi, w pełni finansowane z budżetu państwa w ramach zadania publicznego powierzonego przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji organizacjom pozarządowym. Niezależnie od systemu pomocy funkcjonującego w danym kraju podstawowe zasady jej udzielania powinny pozostać niezmiennie.

Wiele organizacji międzynarodowych i międzyrządowych opracowało wytyczne dotyczące udzielania pomocy ofiarom handlu ludźmi. Wytyczne te zostały następnie rozwinięte przez organizacje pozarządowe, aby dostosować je do pracy na poziomie lokalnym i udzielania ofiarom bezpośredniej pomocy. Główne zasady opracowane przez różnorodne organizacje są w dużym stopniu zbliżone i uwzględniają podejście oparte o prawa człowieka „zapewniające równe prawa do ochrony wszystkim ofiarom handlu ludźmi, niezależnie od ich płci, wieku lub profesji. Wszystkim ofiarom przysługuje równe prawo do mechanizmów pomocowych, ochrony i sprawiedliwości, a także prawo wyboru, czy skorzystać z tych usług w wybrany przez siebie sposób, nienaruszający ich prawa do działania (np. bez obowiązku zeznawania w postępowaniu karnym)”.³⁴

Podstawowe zasady udzielania pomocy ofiarom handlu ludźmi.³⁵

Ochrona praw człowieka

Ponieważ handel ludźmi sam w sobie stanowi istotne pogwałcenie praw człowieka i często prowadzi do dalszego ich naruszania, wszelka pomoc i ochrona powinny mieć na celu przywrócenie ofiarom należnych im praw i zapobieganie ich dalszemu naruszaniu bez dyskryminacji.

Poufność

Od chwili pierwszego kontaktu z ofiarą aż do zakończenia procesu udzielania pomocy usługodawcy powinni zagwarantować poufność wszelkich danych osobowych ofiary i informacji o konkretnym przypadku.

Bezpieczeństwo, w tym ocena ryzyka

Pierwszym etapem konfrontacji z zagrożeniem ofiary jest właściwa identyfikacja i ocena poziomu ryzyka. Efektywna ocena ryzyka obejmuje standardową ocenę ryzyka prowadzoną w kraju docelowym, regularne przeglądy oceny ryzyka i szczegółową ocenę ryzyka w odniesieniu do konkretnych wydarzeń. W celu usprawnienia tego procesu IOM zaproponowała szereg czynników ryzyka, jakie należy uwzględnić.³⁶ W przypadku istnienia ścisłej współpracy między usługodawcami, w tym organami gminnymi oraz lokalnymi organami ścigania, proces oceny ryzyka należy również prowadzić w ścisłej współpracy.³⁷

Świadoma zgoda i wybór

Wszelka pomoc udzielana ofiarom handlu ludźmi powinna być udzielana w oparciu o pełną i świadomą zgodę ofiary od momentu pierwszego kontaktu pracownika gminnej opieki społecznej lub innego podmiotu, świadczącego pomoc i wsparcie ofierze do chwili całkowitej ponownej jej integracji w społeczeństwie. Przedstawiciel takiej instytucji powinien wyjaśnić ofierze odpowiednie działania, polityki i procedury w sposób dla niej zrozumiały, przed zapytaniem o zgodę na jakiegokolwiek działania lub propozycje.

Prawo do uczestnictwa

W uznaniu prawa ofiar do dokonywania własnych, świadomych wyborów i decyzji oraz istnienia takiej potrzeby podmioty, udzielające pomocy i wsparcia powinny zachęcać ofiary do udziału w procesie podejmowania decyzji w najszerszym możliwym zakresie.

Podejście oparte o unikanie wiktyzacji (obwiniania ofiar) i niedyskryminację

Wszystkie podmioty, świadczące pomoc powinny zapewniać najlepsze możliwe wsparcie ofiarom handlu ludźmi bez dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność, pochodzenie etniczne lub narodowe, kolor skóry, rasę, płeć, stan cywilny, sytuację domową, wiek, nosicielstwo wirusa HIV, orientację seksualną, tożsamość płciową lub sposób jej wyrażania, religię, język, poglądy polityczne lub jakiegokolwiek inne czynniki.³⁸

Łańcuch pomocy

Łańcuch pomocy jest terminem określającym sieć współpracy pomiędzy organami rządowymi, lokalnymi i pozarządowymi, zajmującymi się zwalczaniem handlu ludźmi w celu zapewnienia ofiarom pomocy i wsparcia. Bywa on często nazywany Krajowym Mechanizmem Referencyjnym (NRM). Jest to podstawowy element efektywnego przeciwdziałania handlowi ludźmi. Przykładowi uczestnicy łańcucha pomocy obejmują: gminne instytucje opieki społecznej lub organizacje pozarządowe, policję, organy do spraw migracji lub straż graniczną, instytucje opieki zdrowotnej, prokuraturę i prawników. Łańcuch pomocy należy uruchomić natychmiast po pojawieniu się odpowiednio uzasadnionych oznak wskazujących na to, że dana osoba mogła paść ofiarą handlu ludźmi. Celem łańcucha pomocy jest przekazanie ofiary handlu ludźmi do właściwych organów oraz zagwarantowanie, że przez cały czas trwania procesu udzielania pomocy, stosowane będzie podejście skoncentrowane na ofierze i oparte o jej prawa .

Ponadto zaleca się stworzenie lokalnych lub regionalnych mechanizmów referencyjnych, stanowiących podstawy współpracy, w ramach której lokalne podmioty wypełniają swoje obowiązki, związane z identyfikacją i ochroną ofiar handlu ludźmi oraz udzielaniem im pomocy. Głównym celem mechanizmu referencyjnego jest zagwarantowanie, że prawa człowieka ofiar handlu ludźmi będą przestrzegane oraz zapewnienie efektywnej metody kierowania ofiar do odpowiednich usług. Ponadto lokalne mechanizmy referencyjne mogą usprawniać procedury dotyczące szerokiego zakresu kwestii, związanych z ofiarami, w tym pobytu, powrotu, odszkodowania dla ofiar i tym podobne. Sformalizowana i starannie przemyślana współpraca pomiędzy różnymi podmiotami może pomóc zaoszczędzić czas, poprawić skuteczność i zredukować koszty świadczonych usług.

Na przykład w Polsce, gdzie Krajowy Mechanizm Referencyjny funkcjonuje od 2005 r., model wojewódzkich zespołów ds. przeciwdziałania handlowi ludźmi tworzony był stopniowo, począwszy od 2010 r. Również Szwecja planuje wprowadzenie Krajowego Mechanizmu Referencyjnego w 2016 r. Dodatkowo wyznaczani są regionalni koordynatorzy ds. przeciwdziałania handlowi ludźmi w celu poprawy pomocy świadczonej ofiarom tego procederu.

Wojewódzkie zespoły ds. przeciwdziałania handlowi ludźmi – Polska

Obecnie w Polsce wdrażany jest projekt „Poprawa współpracy w zakresie krajowych struktur, powołanych do walki z handlem ludźmi”. Jego głównym celem jest ustanowienie wojewódzkich zespołów do spraw przeciwdziałania handlowi ludźmi w każdym z 16 województw w kraju. Projekt wdrażany jest przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji we współpracy z organizacjami pozarządowymi i warszawskim biurem Międzynarodowej Organizacji do spraw Migracji – IOM. Najważniejszym celem projektu jest stworzenie wojewódzkich zespołów ds. przeciwdziałania handlowi ludźmi. Treść projektu powstała w oparciu o doświadczenia pierwszego takiego zespołu, działającego w województwie mazowieckim od 2010 r. Ponadto celem projektu jest zacieśnianie współpracy regionalnej między wszystkimi podmiotami, zaangażowanymi w zapobieganie i zwalczanie handlu ludźmi oraz odpowiedzialnymi za udzielanie pomocy i wsparcia ofiarom. Zespoły działają już we wszystkich 16 województwach. W ich skład wchodzi przedstawiciele różnych instytucji publicznych, organów ścigania i organizacji pozarządowych na szczeblu regionalnym. W pracach powołanych zespołów udział biorą, przede wszystkim, przedstawiciele urzędów wojewódzkich, Policji, Straży Granicznej, prokuratur, inspekcji pracy, urzędów pracy, samorządów, kuratoriów oświaty i placówek oświatowych oraz organizacji pozarządowych. Istnienie lokalnych zespołów w każdym z województw ma przynieść znaczącą poprawę efektywności pracy, zaoszczędzić zasoby i niwelować nakładanie się istniejących struktur i (lub) procedur. Ze względu na zróżnicowanie sytuacji w poszczególnych regionach, niezwykle ważne jest, aby osiągnąć ten sam poziom świadomości, wiedzy specjalistycznej, transferu know-how i najlepszych praktyk na terytorium całego kraju.

Rodzaje pomocy

Pomoc udzielana ofiarom handlu ludźmi powinna stanowić bezpośrednią odpowiedź na konkretne potrzeby danej jednostki. Potrzeby te obejmują szeroki zakres tematów, które mogą być istotne dla osoby zidentyfikowanej jako ofiara handlu ludźmi.

NAJWAŻNIEJSZE KWESTIE Z PERSPEKTYWY OFIARY

- **BEZPIECZEŃSTWO** – bezpieczeństwo osobiste, członków rodziny i innych osób.
- **STATUS** – w kraju identyfikacji ofiary (legalny lub nielegalny imigrant, ofiara lub inny status).
- **POUFNOŚĆ** – obawa przed stygmatyzacją ze strony opinii publicznej lub mediów i możliwymi konsekwencjami dla najbliższych. Problem ten jest szczególnie palący w przypadku ofiar wykorzystywania seksualnego.
- **STRACH** – przed odwetem ze strony handlarzy ludźmi oraz, w przypadku udziału w postępowaniu sądowym, strach przed koniecznością składania zeznań w obecności sprawcy.
- **PONOWNA TRAUMATYZACJA** – wynikająca z ponownego przeżywania traumatycznych doświadczeń związanych z wykorzystaniem.
- **UTRZYMANIE** – ofiary martwią się o możliwość zapewnienia dochodu i utrzymania rodzin, w tym o pomoc finansową, otrzymanie odszkodowania i (lub) zwrot niewypłaconych wynagrodzeń (dotyczy handlu ludźmi do pracy przymusowej).

Przy udzielaniu pomocy ofiarom należy uwzględnić wszystkie powyższe kwestie i odpowiednio ją dostosować. Co więcej, oprócz pilnych potrzeb ofiary mają też potrzeby długoterminowe. Różne podmioty opracowały modele i schematy pomocy w celu zaspokojenia tego typu potrzeb. Sieć La Strada opracowała na przykład model pomocy i praktycznego wsparcia dla ofiar handlu ludźmi, obejmujący dwa rodzaje pomocy: pomoc w sytuacjach kryzysowych, odzwierciedlającą pilne potrzeby ofiar oraz wsparcie długoterminowe.

Dwa rodzaje pomocy udzielanej ofiarom handlu ludźmi:

- Pomoc w sytuacjach kryzysowych
- Wsparcie długoterminowe

Wsparcie udzielane ofiarom handlu ludźmi ogólnie obejmuje pomoc w nagłych wypadkach, co głównie oznacza opiekę i interwencje kryzysowe, w tym pomoc medyczną, psychologiczną, prawną i społeczną, a także wcześniejszą ocenę potrzeb we wszystkich wyżej wymienionych obszarach. Ponadto obejmuje pomoc w zakwaterowaniu (zapewnienie schronienia, bezpiecznego zakwaterowania) w ciągu pierwszych 4-6 tygodni. Okres ten może ulec przedłużeniu w razie potrzeby. Istotnym elementem pomocy medycznej są interwencje z zakresu zdrowia psychicznego, które, w zależności od indywidualnych potrzeb danej osoby, mogą obejmować terapię, terapię behawioralno-poznawczą, leczenie farmakologiczne antydepresantami, odwyk alkoholowy lub leczenie uzależnień. Pomoc w sytuacjach kryzysowych powinna stanowić wstęp do udzielenia długoterminowego wsparcia koncentrującego się na długofalowych potrzebach danej osoby, w tym na jej edukacji i reintegracji społecznej. Pomoc w reintegracji jest niezbędna dla zapobiegania rewiktylizacji i zmniejszenia ryzyka, że osoba raz jeszcze padnie ofiarą handlu ludźmi. Ofiara powinna otrzymać jasne informacje na temat całego procesu, w tym na temat przysługujących jej praw, postępowania prawnego, odwoławczego, odszkodowań, możliwości rehabilitacji i powrotu.

Niektóre gminy opracowały zestawy narzędzi do identyfikacji ofiar i udzielania pomocy, przeznaczony dla personelu i innych właściwych podmiotów. Urząd miasta Malmö opracował na przykład praktyczny podręcznik dla pracowników społecznych, opiekujących się ofiarami handlu ludźmi wykorzystanymi seksualnie.

Podręcznik dla pracowników społecznych - Malmö

Podręcznik zawiera zwięzłe omówienie oznak wskazujących na handel ludźmi i szczegółowy opis procesu udzielania pomocy. Na omówienie pomocy kryzysowej i wsparcia długoterminowego przeznaczono odrębne rozdziały. Znajdują się tam także bardzo szczegółowe listy zadań mające zagwarantować, że pracownicy społeczni skoncentrują się na właściwych pytaniach i problemach. Autorzy podręcznika podkreślają znaczenie informowania podopiecznych o postępach w ich sprawie oraz traktowania ich podmiotowo, a nie w sposób podkreślający, że są bezradnymi ofiarami. Opisano także sposób, w jaki czynniki kulturowe mogą wpływać na zachowanie osoby i jej reakcje na przeżyte doświadczenia. Ponadto podkreślono, że potrzeby ofiar mogą zmieniać się z upływem czasu oraz to, jak ważne jest dla nich uzyskanie odpowiedniego wsparcia na przykład na różnych etapach śledztwa. Na koniec wymieniono niektóre podmioty mogące udzielić ofiarom wsparcia i zapewnić im schronienie w okolicy Malmö.³⁹

W kolejnej tabeli przedstawiono różne typy pomocy i kwestie, jakie należy uwzględnić w każdej kategorii.⁴⁰

Całodobowe infolinie lub inne, łatwo dostępne usługi:

- Wsparcie psychologiczne i emocjonalne;
- Umówienie spotkania z ofiarą na lotnisku, dworcu kolejowym lub autobusowym;
- Zapewnienie przejazdu w bezpieczne miejsce;
- Ocena ryzyka;
- Przekazanie do lokalnej organizacji pozarządowej, udzielającej wsparcia lub do innych podmiotów świadczących pomoc i wsparcie;

Interwencja kryzysowa:

- Wsparcie psychologiczne;
- Natychmiastowa pomoc lub interwencja medyczna;
- Pomoc prawna;
- Pomoc społeczna;
- Bezpieczne zakwaterowanie;
- Żywność i ubrania;
- Informacje na temat praw pracowniczych i dostępnych środków prawnych;

Wsparcie długoterminowe i doradztwo

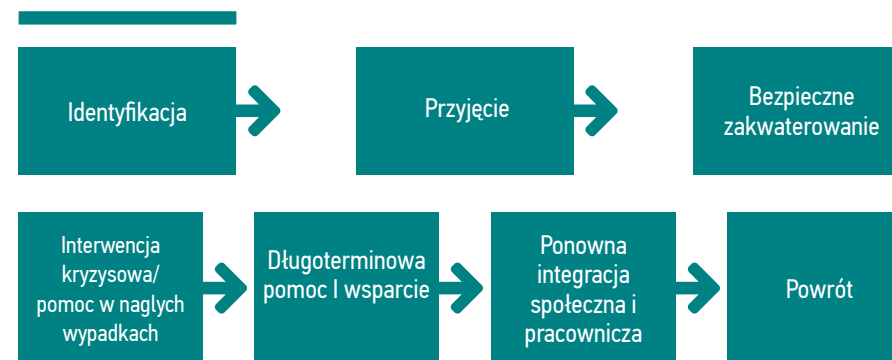
- Ocena potrzeb długoterminowych i długofalowy plan działania;
- Pomoc medyczna;
- Porady psychologiczne lub terapia;
- Porady prawne, pomoc w uzyskaniu lub odtworzeniu dokumentów;
- Informacje na temat praw pracowniczych i dostępnych środków prawnych;
- Pomoc prawna w dochodzeniu odszkodowań i wypłaty należnych wynagrodzeń;
- Pomoc i wsparcie w kontaktach z rodziną;
- Pomoc i przekazanie do odpowiednich organów na poziomie krajowym i lokalnym;

Powrót, reintegracja i powrót na rynek pracy

- Pomoc w planowaniu reintegracji;
- Skierowanie do placówek kształcenia zawodowego;
- Pomoc w aktywnym poszukiwaniu pracy, znalezieniu zatrudnienia;
- Pomoc w organizacji lub przekazanie w celu bezpiecznego powrotu do kraju pochodzenia.

Warto zauważyć, że ofiara może nie życzyć sobie niektórych form pomocy. W chwili wychodzenia z trudnej sytuacji ofiary handlu ludźmi są wyjątkowo bezbronne, a ich stan psychiczny może uniemożliwiać im przyjęcie pomocy. Pomoc z natury może wprowadzać dezorientację, a ofiara, ze względu na przeżyty uraz, może nie być w stanie podjąć jednoznacznej decyzji. Niemniej jednak istotne jest, aby oferować pomoc wszystkim ofiarom, niezależnie od okoliczności. Bezwarunkowa pomoc pomaga ustabilizować sytuację ofiary i rozpocząć proces powrotu do dobrostanu fizycznego i psychicznego, a ponadto pozwala ofierze zastanowić się nad swoim położeniem i możliwościami oraz podjąć świadomą decyzję dotyczącą współpracy z organami ścigania.

DIAGRAM POMOCY⁴¹

Schemat pomocy

Poniższy schemat pomocy powstał w oparciu o dobre praktyki współpracy pomiędzy wszystkimi zaangażowanymi podmiotami. Model ten opisuje proces – sekwencję działań, jakie właściwe podmioty na poziomie lokalnym i krajowym powinny rozważyć w celu udzielenia ofiarom handlu ludźmi pomocy i opieki. Termin „usługodawca” użyty w schemacie może odnosić się do instytucji państwowych, gminnej opieki społecznej, organizacji pozarządowych, międzynarodowych lub do jakichkolwiek innych instytucji. Poziom zaangażowania różnych usługodawców różni się w zależności od danego kraju. Zależy on od sytuacji gminnej lub lokalnej, od istniejących systemów krajowych i możliwości zaangażowanych podmiotów np. w niektórych państwach gminna opieka społeczna jest bardzo rozbudowana, w innych kluczową rolę odgrywają organizacje pozarządowe, podczas, gdy jeszcze gdzie indziej tę rolę mogą pełnić lokalne organizacje kościelne lub dobroczynne. Efektywność pomocy zależy nie tylko od dobrej komunikacji, koordynacji i współpracy pomiędzy wszystkimi zaangażowanymi podmiotami, lecz także od przestrzegania i wdrażania najważniejszych zasad udzielania pomocy ofiarom handlu ludźmi. Z tego względu termin „usługodawca” odnosi się do wszystkich kompetentnych podmiotów, niezależnie od ich rodzaju.

SCHEMAT POMOCY	DZIAŁANIA	PODMIOTY ODPOWIEDZIALNE
Całodobowe infolinie lub inne łatwo dostępne usługi:	<ul style="list-style-type: none"> • Wsparcie psychologiczne i emocjonalne; 	Usługodawca (gminna opieka społeczna, organizacja pozarządowa itp.).
Pomoc w dotarciu do bezpiecznego miejsca	<ul style="list-style-type: none"> • Zorganizowanie i opłacenie przejazdu, spotkanie z ofiarą na lotnisku, dworcu kolejowym lub autobusowym itp.; 	Policja gminna, miejscowy usługodawca, miejscowa organizacja pozarządowa, inne.
Przekazanie do usługodawców na poziomie lokalnym lub krajowym	<ul style="list-style-type: none"> • Przekazanie informacji i organizacja bezpiecznego przejazdu do usługodawcy na poziomie lokalnym lub krajowym; koordynacja i współpraca między usługami infolinii a lokalnymi lub krajowymi usługodawcami; 	Pracownik opieki społecznej lub organizacja pozarządowa, którzy jako pierwsi kontaktują się z ofiarą; Usługodawca odpowiedzialny za udzielenie pomocy ofiarom.
Ocena ryzyka	<ul style="list-style-type: none"> • Uzyskanie informacji na temat subiektywnego postrzegania ryzyka i bezpieczeństwa przez ofiarę; • Przeprowadzenie oceny ryzyka wraz z różnymi organizacjami; • Poinformowanie ofiary handlu ludźmi o potencjalnym ryzyku i dostępnych środkach ochrony; • Tłumaczenie ustne lub pisemne*. 	Usługodawca lub organ ścigania, o ile jest zaangażowany w sprawę.

* Ofiarom nieznającym miejscowego języka należy zapewnić tłumaczenie pisemne i ustne przez cały okres udzielania pomocy, o ile jest to konieczne.

SCHEMAT POMOCY	DZIAŁANIA	PODMIOTY ODPOWIEDZIALNE
Interwencja kryzysowa	<ul style="list-style-type: none"> • Bezpieczne zakwaterowanie; • Żywność i ubrania; • Wsparcie psychologiczne; • Natychmiastowa pomoc lub interwencja medyczna; • Porady prawne, w tym pomoc w uzyskaniu lub odtworzeniu dokumentów; • Pomoc społeczna; • Tłumaczenie pisemne lub ustne. 	Usługodawca; Lokalne instytucje opieki medycznej lub szpitale, centra interwencji kryzysowej; Lokalne biura pomocy prawnej.
Wsparcie długoterminowe	<ul style="list-style-type: none"> • Ocena potrzeb długoterminowych i opracowanie długofalowego planu działania; • Zakwaterowanie; • Porady z zakresu opieki społecznej; • Pomoc medyczna; • Porady psychologiczne lub terapia; • Informacje o przysługujących prawach i drogach dochodzenia odszkodowania; • Wsparcie prawne, w tym pomoc prawna i reprezentowanie ofiary przy dochodzeniu odszkodowań i wypłaty należnych wynagrodzeń; • Mediacja rodzinna; • Kontakt z władzami, o ile ofiara jest gotowa współpracować z organami ścigania i zeznawać w sądzie. 	Usługodawca; Gminna opieka społeczna; Instytucje opieki medycznej; Organizacje obsługujące migrantów; Biura pomocy prawnej, prawnicy lub kancelarie prawne, związki zawodowe, organizacje pozarządowe pomagające w dochodzeniu odszkodowania i wypłaty należnych wynagrodzeń.

SCHEMAT POMOCY	DZIAŁANIA	PODMIOTY ODPOWIEDZIALNE
Ponowna integracja społeczna i pracownicza	<ul style="list-style-type: none"> • Nauka języka; • Działania edukacyjne; • Kształcenie zawodowe; • Doradztwo zawodowe lub szkolenie z zakresu aktywnego poszukiwania pracy; • Pomoc w uzyskaniu zatrudnienia; • Programy zarobkowania; • Rekreacja. 	Usługodawca; Miejskowy urząd pracy; Lokalni pracodawcy lub lokalne stowarzyszenie pracodawców.
Powrót	<ul style="list-style-type: none"> • Przekazanie ofierze handlu ludźmi odpowiednich informacji na temat prawnych i społecznych aspektów powrotu; • Uzyskanie pisemnej zgody zawierającej dobrowolną, świadomą decyzję o powrocie; • Identyfikacja odpowiednich organizacji pozarządowych lub sieci organizacji międzynarodowych lub właściwych organów rządowych w kraju pochodzenia w celu odszukania rodziny, o ile jest to konieczne; • Skontaktowanie się z odpowiednimi ambasadami lub konsulatami w celu ułatwienia procedury powrotu; • Zagwarantowanie prawidłowości dokumentów podróży i ich uzyskanie; • Nawiązanie kontaktu z usługodawcą w kraju pochodzenia, uzyskanie potwierdzenia, że ofiara zostanie przyjęta i otrzyma pomoc w kraju pochodzenia. 	Usługodawca; Organizacja odpowiedzialna za zrealizowanie dobrowolnego bezpiecznego powrotu; Ambasada lub konsulat.

Rodzaje pomocy

w krajach pochodzenia i krajach docelowych

Rodzaje usług i pomocy, jakich potrzebują ofiary, różnią się nieco w zależności od tego, czy ofiara znajduje się w kraju pochodzenia czy też w kraju docelowym. Najważniejsze potrzeby ofiar przebywających w kraju docelowym obejmują znalezienie bezpiecznego zakwaterowania i otrzymanie porad prawnych, pomocnych na przykład w kwestiach dotyczących imigracji i odszkodowań. Natomiast z chwilą powrotu do kraju pochodzenia, poza najpilniejszymi potrzebami należy zająć się także wymaganiami bardziej długoterminowymi, takimi jak powrót do społeczeństwa i na rynek pracy, aby pomóc ofierze w reintegracji społecznej i zapobiec jej rewiktylizacji.

Nawet po powrocie ofiary handlu ludźmi do kraju pochodzenia wciąż istnieje konieczność zapewnienia jej ochrony i pomocy, bowiem proces reintegracji może być niezwykle trudny. Programy rehabilitacyjne powinny obejmować takie same usługi, jakie oferowane są w krajach docelowych: zapewnienie schronienia, pomocy prawnej i opieki zdrowotnej. Dodatkowo, w reintegracji i rozpoczęciu nowego życia ofiarom mogą pomóc programy edukacyjne, takie jak szkolenia lub kursy zawodowe, zajęcia wprowadzające i wspomagające poszukiwanie pracy. W niektórych przypadkach powrót do kraju pochodzenia może nie być w najlepszym interesie ofiary. Wówczas konieczna jest pomoc, która umożliwi jej pozostanie w kraju docelowym. Tu niezwykle ważne będą zarówno kursy językowe, jak i szkolenia zawodowe, umożliwiające ofiarom integrację w nowej ojczyźnie.

POMOC OFIAROM W KRAJU POCHODZENIA	POMOC OFIAROM W KRAJU DOCELOWYM
Zapewnienie tymczasowego schronienia lub bezpiecznego zakwaterowania	Zapewnienie tymczasowego schronienia lub bezpiecznego zakwaterowania
Pomoc medyczna lub opieka zdrowotna	Wstępne badanie medyczne i natychmiastowa pomoc
Wsparcie psychologiczne	Wsparcie psychologiczne
Pomoc materialna (w tym żywność i ubrania)	Natychmiastowa pomoc materialna
Pomoc społeczna	Pomoc społeczna
Odtworzenie dokumentów	Tłumaczenie pisemne lub ustne
Pomoc prawna w postępowaniu karnym, dochodzeniu odszkodowania na drodze cywilnoprawnej, reprezentowanie ofiary przed sądem	Pomoc prawna, w tym w szczególności w kwestiach dotyczących praw i obowiązków ofiary, jej statusu imigracyjnego lub pobytowego, pozwolenia na pracę, roszczeń cywilnoprawnych o odszkodowanie, reprezentowanie ofiary przed sądem
Pomoc w integracji: szkolenia z podstawowych umiejętności życiowych, kursy zawodowe, wsparcie dla rodziny	Pomoc w uzyskaniu dokumentów podróży lub paszportu

POMOC OFIAROM W KRAJU POCHODZENIA	POMOC OFIAROM W KRAJU DOCELOWYM
	Ocena ryzyka przed zapewnieniem bezpiecznego powrotu do kraju pochodzenia
	Zorganizowanie bezpiecznego powrotu do kraju pochodzenia
	Pomoc w procesie ponownej integracji ze społeczeństwem i na rynku pracy, o ile ofiara ma pozostać w kraju docelowym (nauka języka, pomoc w integracji, szkolenia, kursy zawodowe)

NAJWAŻNIEJSZE DZIAŁANIA DLA GMIN

- Stworzenie mapy dostępnych usług dla (potencjalnych) ofiar na terenie gminy oraz instytucji lub podmiotów, które mogłyby świadczyć takie usługi;
- Zbudowanie elastycznego, szybko reagującego łańcucha pomocy z jasno określonymi rolami i zakresami odpowiedzialności, przypisanymi do różnych zaangażowanych podmiotów;
- Zharmonizowanie lokalnych prac z zakresu przeciwdziałania handlowi ludźmi z działaniami na poziomie krajowym (z krajowym mechanizmem referencyjnym, o ile ma to zastosowanie) przy udzielaniu pomocy ofiarom handlu ludźmi;
- Poprawa skuteczności pomocy udzielanej ofiarom poprzez wprowadzenie formalnych narzędzi współpracy, takich jak porozumienia o współpracy czy listy intencyjne (Memorandum of Understanding);
- Zapewnienie bezwarunkowej (niezależnej od chęci współpracy z organami ścigania), opartej o prawa człowieka pomocy nie tylko formalnie zidentyfikowanym ofiarom handlu ludźmi, lecz także potencjalnym ofiarom, które są pozbawione ochrony;
- Zapewnienie pomocy, dopasowanej do konkretnych, indywidualnych potrzeb danej osoby, z uwzględnieniem jej pochodzenia, płci, wieku, przynależności etnicznej, orientacji i tożsamości;
- Promowanie zaufania, profesjonalnego podejścia i dialogu w ramach prawidłowo działającego systemu zapewniania ofiarom pomocy i ochrony;
- Zadbanie o zdrowie psychiczne urzędników, pracujących w bezpośrednim kontakcie z ofiarami handlu ludźmi w trosce o zapewnienie właściwego poziomu obstuji.

6. Zapobieganie handlowi ludźmi na poziomie lokalnym

Prewencja jest kolejnym istotnym elementem działań, związanym ze zwalczaniem handlu ludźmi, lecz jest to także jeden z najtrudniejszych i najbardziej złożonych obszarów reagowania. Często trudno jest wykazać, że przyjęta polityka prewencyjna rzeczywiście zaowocowała zmniejszeniem zjawiska handlu ludźmi. Angażowanie się w działania prewencyjne jest jednak kluczowym elementem zwalczania tego złożonego zjawiska strukturalnego i prawdopodobnie w dłuższej perspektywie może okazać się bardziej opłacalne.

Mówiąc ogólnie, zapobieganie handlowi ludźmi polega na zwalczaniu czynników przyczyniających się do eksploatacji ludzi lub ją ułatwiających. Czynniki te są liczne, wieloaspektowe i wzajemnie powiązane. Obejmują one, na przykład: dyskryminację, wykluczenie społeczne, słabość rządów prawa, korupcję, słabość opieki społecznej, niedostateczne egzekwowanie przepisów prawa pracy, brak możliwości zatrudnienia i kształcenia, a także brak legalnych i bezpiecznych dróg migracji. Często u podłoża indywidualnych doświadczeń ofiar handlu ludźmi leżą szczególne kombinacje tego typu czynników lub czynniki charakterystyczne dla danego środowiska, w którym handel ludźmi jest powszechny lub w którym jest on możliwy bądź ułatwiony. „Oznacza to przede wszystkim, że istnieje bardzo niewielkie prawdopodobieństwo, iż jedna konkretna metoda zapobiegania handlowi ludźmi okaże się tak samo właściwa i skuteczna w odniesieniu do wszystkich typów ofiar w obrębie całego kontinuum podatności na ten proceder. [...] Co więcej, nie wolno zapominać o tym, że ludzie padają ofiarą handlu nie dlatego, że są bezbronni, lecz dlatego, że ktoś inny postanowił ich wykorzystać”⁴².

Z tego względu zapobieganie handlowi ludźmi wymaga zaangażowania się w szeroki wachlarz różnorodnych, multidyscyplinarnych działań prewencyjnych, polegających, z jednej strony, na zwalczaniu czynników strukturalnych umożliwiających handel ludźmi, z drugiej zaś na uwzględnieniu indywidualnej podatności na ten proceder. Działania prewencyjne powinny być oparte na solidnych dowodach, wiedzy na temat zjawiska handlu ludźmi i istniejących doświadczeniach. W regionie Morza Bałtyckiego znajdują się zarówno kraje pochodzenia, kraje tranzytowe, jak i kraje docelowe. Należy upewnić się, że wszystkie wdrożone działania z zakresu przeciwdziałania handlowi ludźmi uwzględniają zarówno kontekst lokalny, jak i krajowy oraz, że stanowią odpowiedź na zidentyfikowane wyzwania, istniejące luki i czynniki ryzyka.

Ogólnie zaleca się, aby dla potrzeb zapobiegania handlowi ludźmi stosować szerokie, multidyscyplinarne podejście pozwalające przeciwdziałać handlowi ludźmi, a zarazem stanowiące element szerszych struktur zapewniających bezpieczeństwo migracji i godne warunki pracy. Podejście to z dużym prawdopodobieństwem przyczyni się do większej otwartości na kwestie handlu ludźmi, gdyż ma znaczenie dla szerszego grona członków lokalnej społeczności, a ponadto pozwala zredukować ryzyko stygmatyzacji ofiar i potencjalnych ofiar. Władze lokalne powinny aktywnie uczestniczyć w zapobieganiu handlowi ludźmi oraz wdrażać konkretne środki zapobiegawcze w odpowiedzi na miejscowe potrzeby.

W dalszej części omówimy różnorodne potencjalne środki zapobiegawcze. Należy podkreślić, że środki zapobiegawcze powinny być zgodne z najważniejszymi priorytetami zidentyfikowanymi w procesie mapowania (patrz rozdział 3). Ponadto niezwykle ważne jest, aby wszystkie te działania były podejmowane w ramach partnerskiej współpracy z udziałem np. urzędów gminnych, policji, szkół, placówek służby zdrowia i opieki społecznej oraz sektora prywatnego.⁴³ Tego typu partnerstwo może dotyczyć szerokiego zakresu programów i kwestii tematycznych bądź koncentrować się na wybranych, konkretnych aspektach (np. rekrutacji) lub formach handlu ludźmi (np. wykorzystywaniu seksualnym), na określonych grupach ryzyka podatnych na handel ludźmi lub wyzysk (np. bezrobotnej młodzieży, osobach ubiegających się o azyl, migrujących robotnikach rolnych) lub też na szkoleniu konkretnych grup zawodowych w celu zwiększania wśród nich świadomości handlu ludźmi.

Działania podnoszące świadomość

Istnieją różne metody, które można wykorzystać do zwiększania świadomości opinii publicznej, lub tylko wybranych grup ryzyka lub grup zawodowych lub przedsiębiorców na temat zjawiska handlu ludźmi. Optymalnie, działania podnoszące świadomość powinny być osadzone w szerszych strukturach ramowych promujących zero tolerancji dla wyzysku w pracy, bezpieczną migrację i godne warunki pracy. Sprzyjałoby to nie tylko omawianiu i zwalczaniu różnych form handlu ludźmi w danej społeczności, lecz także edukowaniu społeczeństwa i praktyków w zakresie znajomości i umiejętności rozpoznawania różnorodnych form wykorzystania oraz interweniowania i kierowania ofiar do odpowiednich organów w celu udzielenia im pomocy. Przykładem miasta, które osiągnęło wiele w tej dziedzinie, jest Ryga.

Działania zapobiegawcze Rady Miasta Ryga

Rada Miasta Ryga od 2010 r. wdraża projekt pod nazwą „Środki zapobiegawcze w celu wyeliminowania handlu ludźmi”. Inicjatywa ta jest finansowana z Funduszu Zapewnienia Porządku Publicznego w Rydze. W ramach powyższej inicjatywy lokalnej prowadzone są regularne szkolenia, skierowane do różnorodnych grup: pracowników społecznych, pedagogów społecznych i funkcjonariuszy policji miejskiej w obrębie Rygi. Wydział Socjalny Rady Miasta Ryga określił priorytety dotyczące ukierunkowanych szkoleń dla urzędników samorządu lokalnego i zapewnia finansowanie szkoleń. Rada nawiązała bliskie kontakty z najważniejszymi podmiotami społeczeństwa obywatelskiego, z którymi współpracuje przy organizacji działań prewencyjnych. W ciągu pięciu lat ponad 400 urzędników miejskich z Rygi uczestniczyło w regularnych szkoleniach. Ponadto Rada Miasta Ryga co roku wydaje broszurę informacyjną pod tytułem „Zapobieganie handlowi ludźmi” w języku łotewskim i rosyjskim. Głównym celem tych materiałów jest informowanie opinii publicznej o ryzyku i zagrożeniach, związanych z handlem ludźmi oraz o dostępnych formach pomocy dla ofiar, a także udostępnienie danych kontaktowych podmiotów zaangażowanych w zwalczanie handlu ludźmi.

W ramach kampanii, podnoszących świadomość powinno się rozpowszechniać dokładne, realistyczne informacje oparte o prawa, unikając stygmatyzowania i przedstawiania stereotypowego obrazu ofiary, a także informować opinię publiczną o wsparciu dla ofiar i potencjalnych ofiar handlu ludźmi, zachęcając tym samym do kierowania osób potrzebujących do instytucji udzielających pomocy. Co więcej, kampanie podnoszące świadomość powinny nawiązywać do kontekstu lokalnego i odzwierciedlać rezultaty przeprowadzonego mapowania.⁴⁴

Gminy mogą ponadto projektować i wdrażać ukierunkowane działania podnoszące świadomość adresowane do konkretnych grup ryzyka. Tego typu działania powinny zmierzać do usamodzielnienia osób należących do tych grup poprzez uświadomienie im, jak mogą postępować w praktyce, żeby uniknąć zagrożenia wykorzystaniem przed wyjazdem i po dotarciu do kraju. Powinny także przekazywać praktyczne i aktualne informacje na temat przysługujących tym grupom praw i dostępnych możliwości, środków ostrożności, jakie mogą podjąć, żeby zmniejszyć ryzyko wykorzystania, miejsc, gdzie mogą zwrócić się o pomoc, dostępnego wsparcia, i – co istotne – prawnych możliwości składania skarg. Warto podkreślić, że wszystkie te informacje powinny być przekazywane w języku odbiorców i w sposób dla nich zrozumiały. W regionie Morza Bałtyckiego istnieją już przykłady tego typu działań; niektóre miasta, np. Helsinki⁴⁵, stworzyły specjalne serwisy informacyjne gdzie migranci i rezydenci mogą uzyskać porady.

Kampania „Nie każdy pociąg jedzie do Hollywood” – Polska

Realizowana w Polsce kampania⁴⁶ „Nie każdy pociąg jedzie do Hollywood” skupiała się na podnoszeniu poziomu wiedzy i świadomości dotyczących handlu ludźmi wśród nauczycieli, personelu szkolnego, kierownictwa szkół, uczniów i rodziców w województwie zachodniopomorskim. Region ten słynie nie tylko z przygranicznych miasteczek, nadmorskich kurortów i miejsc chętnie odwiedzanych przez turystów, lecz także z wysokiej emigracji. Handlarze ludźmi wykorzystują ten region do przetrwania swoich ofiar na terytorium Europy Zachodniej i do państw skandynawskich oraz do werbowania kolejnych ofiar, głównie w celach wykorzystania seksualnego i pracy przymusowej. Naczelną ideą projektu było nauczenie młodych ludzi, jak zmniejszyć ryzyko podczas szukania pracy za granicą. W ramach projektu w Szczecinie i okolicznych miastach położonych w pobliżu nadmorskich ośrodków turystycznych rozdawano ulotki i plakaty. Materiały te przedstawiały wybrane popularne strategie werbunkowe używane przez handlarzy ludźmi wraz z poradami dotyczącymi np. weryfikacji ofert pracy lub sprawdzania wiarygodności agencji rekrutacyjnej oraz listą zadań dla wybierających się za granicę. Kampanii towarzyszyły dodatkowe działania w mediach społecznościowych i Internecie, oraz film nakręcony przez uczniów szkół średnich.⁴⁷

W Europie istnieją także przykłady ukierunkowanych inicjatyw podnoszących świadomość, które mają na celu zwalczanie pojedynczych, konkretnych form wykorzystania, np. niewolnictwo domowe i pracy niewolniczej służby domowej dyplomatów.⁴⁸ Prowadzone są także kampanie podnoszące świadomość skierowane do konsumentów. Ich celem jest redukcja popytu i okazji do praktyk opartych na eksploatacji pracowników. Inne z kolei adresowane są do określonych grup zawodowych.

Poza tym, gminy mogą też angażować się w działania podnoszące świadomość skierowane do przedsiębiorstw działających w tych sektorach gospodarki, które są szczególnie podatne na istnienie wyzysku. W oparciu o dowody uzyskane w wyniku analizy zjawiska handlu ludźmi i jego nasilenia w danej okolicy, gminy mogą zwrócić się do organizacji zrzeszających przedsiębiorców działających w branży rekrutacji i pośrednictwa pracy, rolnictwa, usług porządkowych, budownictwa, hotelarstwa, przetwórstwa i pakowania żywności, gastronomii, itp., aby uświadomić im istnienie handlu ludźmi i wyzysku, a także przypomnieć o obowiązku przestrzegania praw człowieka podczas prowadzenia działalności gospodarczej. Tego typu ukierunkowane kampanie podnoszące świadomość mogą pomóc gminom zachęcić stowarzyszenia przedsiębiorców do promowania standardów etycznych w rekrutacji i zatrudnianiu pracowników wśród swoich członków.⁴⁹ Mogłyby one polegać, między innymi, na informowaniu przedsiębiorców o istniejących legalnych metodach rekrutacji pracowników migrujących i ułatwieniu im dostępu do tych kanałów.⁵⁰ Również tego typu działania powinny być prowadzone we współpracy z właściwymi organami administracji pracy (np. inspekcją pracy, inspektoratami BHP), z policją i innymi organami ścigania. Ma to na celu wzmocnienie kontroli i nadzoru w zakładach, co ma zapobiec wyzyskowi oraz wymianie informacji na temat sprawców.

Dotarcie do grup ryzyka

W wielu gminach wydziały opieki społecznej zapewniają (bezpośrednio lub za pośrednictwem partnerskich organizacji obywatelskich) usługi w terenie w celu zaspokojenia potrzeb grup ludności narażonych na ryzyko, w tym kobiet i mężczyzn zaangażowanych w prostytucję, osób uzależnionych, bezdomnych, migrantów i innych grup, do których z różnych powodów (m.in. wykluczenia społecznego lub kulturowego) należy dotrzeć osobiście. Usługodawców tych powinno się uświadomić na temat handlu ludźmi i jego symptomów, aby mogli pomagać potencjalnym ofiarom tego procederu i kierować ich do instytucji opieki społecznej, zdrowotnej, urzędów pracy, na kursy językowe i do podmiotów świadczących inne, bardziej wyspecjalizowane usługi, których mogą potrzebować.

Co więcej, aby jak najlepiej zaspokoić potrzeby najbardziej narażonych grup ludności, w szczególności migrantów (np. migrantów o nieudokumentowanym statusie), usługi takie mogłyby być oferowane we współpracy z organizacjami pozarządowymi, związkami zawodowymi, organizacjami religijnymi i lokalnymi organizacjami społecznymi lub przez te podmioty. Mogą one także zapewniać udział mediatorów kulturowych lub przywódców społecznych, którym łatwiej jest zdobyć zaufanie różnorodnych grup migrantów, co pozwala skuteczniej kierować ich do organizacji świadczących pomoc i wsparcie.

Ośrodki wsparcia „Crossroads” w Sztokholmie i Gothenburgu

Crossroads to ośrodek udzielający porad i wsparcia migrantom żyjącym w biedzie lub bez dachu nad głową w Sztokholmie. Crossroads zajmuje się obywatelami innych państw UE i obywatelami krajów spoza UE, posiadającymi zezwolenie na długoterminowy pobyt w innym kraju europejskim. Ośrodek oferuje doradztwo na temat szwedzkiego systemu i procesu rejestracji, a także udziela pomocy i wsparcia w wielu językach europejskich. Klienci mogą tam skorzystać z bezpłatnego śniadania, lunchu, prysznica, zrobić pranie, a także uczestniczyć w różnorodnych kursach i korzystać z innych usług. Ośrodek prowadzony jest przez lokalną organizację pozarządową Stockholm City Mission, współpracującą z władzami gminy Sztokholm, radami powiatów i innymi organizacjami pozarządowymi.⁵¹ Inny tego typu ośrodek działa także w Gothenburgu. Prowadzi go podobna miejscowa organizacja we współpracy z władzami miasta.⁵²

Gminy mogą także poprawić działania zapobiegawcze przez angażowanie niekonwencjonalnych podmiotów i rozwijanie innowacyjnych praktyk prewencyjnych skierowanych do osób narażonych na ryzyko szukających dróg wyjścia z trudnej sytuacji życiowej. W regionie Morza Bałtyckiego prowadzono już kilka takich nowatorskich inicjatyw, polegających, na przykład na angażowaniu nietypowej grupy zawodowej – bibliotekarzy – w zapobieganie handlowi ludźmi, jak ma to miejsce na Łotwie.

Bibliotekarze przeciwko handlowi ludźmi

Pragnąc dotrzeć do grup najbardziej narażonych na ryzyko handlu ludźmi, łotewska organizacja pozarządowa „Shelter Safe House” (pol. Schronisko Bezpieczny Dom) prowadziła inicjatywę pod nazwą „Otwórz oczy”. Pierwszy etap projektu obejmował działania podnoszące świadomość i był skierowany do bibliotekarzy. Etap ten miał na celu przedstawienie problemu handlu ludźmi i jego skali oraz roli bibliotekarzy w przeciwdziałaniu temu procederowi. Drugi etap obejmował szkolenia dla bibliotekarzy oraz rozpowszechnianie materiałów szkoleniowych i ulotek na temat handlu ludźmi w bibliotekach na całym terytorium kraju. Na ostatnim etapie, sami bibliotekarze organizowali w bibliotekach szkolenia i inne wydarzenia podnoszące świadomość, np. tematyczne wystawy książek, spotkania klubów dyskusyjnych poświęcone omawianiu twórczości autorów poruszających temat handlu ludźmi w swoich książkach, sesje szkoleniowe dla uczniów itp. Dzięki książkom udało się powiązać problem handlu ludźmi z pracą i funkcjonowaniem bibliotek. Bibliotekarze, zwłaszcza ci z terenów wiejskich, podkreślali, że często kontaktują się z potencjalnymi ofiarami handlu ludźmi. Osoby, odwiedzające biblioteki korzystają z darmowego dostępu do Internetu w celu poszukiwania pracy za granicą. Często też proszą pracowników bibliotek o pomoc w wydrukowaniu biletów samolotowych. Wówczas bibliotekarze mogą nawiązać z nimi kontakt i udzielić potencjalnym ofiarom handlu ludźmi porady na temat ryzyka i środków ostrożności, jakie powinny podjąć przed wyjazdem z kraju.

Wzmocnienie kontroli miejsc wysokiego ryzyka

W ostatnich latach, niektóre gminy podjęły środki administracyjne polegające na wprowadzeniu kar pieniężnych i innych kar za takie działania, jak prostytutka, handel uliczny, mycie szyb na czerwonym świetle itp. argumentując potrzebą ochrony porządku publicznego.⁵³ Środki te powinny być poddawane systematycznej ewaluacji w celu oceny ich skuteczności, jak i oddziaływania na prawa ofiar handlu ludźmi lub innych dotkniętych nimi grup ryzyka, tak, aby uniknąć jakichkolwiek skutków ubocznych.

Gminy powinny wykorzystać efekty przeprowadzonej analizy problemu i identyfikacji miejsc, narażonych na ryzyko występowania wykorzystania i handlu ludźmi tak, by na ich podstawie zwiększyć liczbę kontroli przeciwpożarowych lub BHP, prowadzonych na miejscu przez odpowiednie służby (zobacz też rozdział 3). Równie istotne jest edukowanie specjalistów, prowadzących tego typu kontrole w zakresie oznak, mogących świadczyć o przestępstwie handlu ludźmi i zadbanie o to, aby mogli oni przekazywać swoje podejrzenia dalej, podmiotom mającym większe możliwości identyfikowania ofiar i udzielania im wsparcia (zobacz też rozdziały 4 i 5).

Kryteria etyczne i zapobieganie wykorzystaniu poprzez klauzule o odpowiedzialności społecznej w zamówieniach publicznych

Gminy często uczestniczą w procedurach zamówień publicznych, np. na prace budowlane lub usługi porządkowe, przez co mogą nieświadomie przyczynić się do wyzysku i handlu ludźmi. Jako nabywcy znacznych ilości towarów i usług gminy narażone są na ryzyko, że dostarczający je wykonawcy i podwykonawcy mogą werbować i (lub) zatrudniać personel w sposób oparty na wykorzystywaniu. Mogą także nabywać produkty i usługi wytworzone w wyniku pracy przymusowej (np. usługi porządkowe). W celu uniknięcia takiego ryzyka, w gminach powinny funkcjonować procedury analizy due diligence zapewniające przestrzeganie praw człowieka.

Co więcej, instytucje publiczne powinny stanowić wzór do naśladowania, wyrażając swą odpowiedzialność etyczną i społeczną poprzez włączenie kryteriów etycznych i klauzul społecznych do organizowanych procedur zamówień publicznych w celu promowania przestrzegania praw człowieka i zapobiegania wyzyskowi pracowników oraz handlowi ludźmi. W poniższej ramce przedstawiono przykładowe wymagania, jakie gminy mogą postawić wykonawcom, uzależniając udzielenie zamówienia publicznego od ich spełnienia.⁵⁴

Wymogi społeczne i etyczne w gminnych zamówieniach publicznych⁵⁵

Instytucje zamawiające powinny żądać, aby wykonawcy zobowiązali się do:

- Poszanowania praw człowieka, a także przestrzegania krajowych i międzynarodowych zobowiązań określonych prawem pracy, przepisami socjalnymi i przepisami o równości i niedyskryminacji;
- Przyjęcie polityki, zawierającej wyraźne zobowiązanie do zakazu wykorzystywania, pracy przymusowej i handlu ludźmi oraz procedurów powiązanych;
- Przedstawienia dowodów na regularne wypłacanie wynagrodzeń pracownikom w sposób zgodny z branżowym układem zbiorowym lub innymi standardami płacy minimalnej oraz na zgodność z przepisami dotyczącymi bezpieczeństwa i higieny pracy i ubezpieczeń społecznych;
- Przestrzegania standardów etycznej rekrutacji pracowników migrujących (np. zasad odpowiedzialnej rekrutacji zatrudniania migrantów z Dhaki);
- Zawarcia w swoich umowach o dostawę towarów i usług z podwykonawcami klauzuli, zobowiązującej wszystkich podwykonawców do przestrzegania krajowej płacy minimalnej obowiązującej w danej branży lub układu zbiorowego dotyczącego warunków zatrudnienia.

Budowanie partnerstwa multidyscyplinarnego

Zapobieganie handlowi ludźmi wymaga angażowania, mobilizowania i koordynowania działań wielu różnych podmiotów w ramach administracji publicznej, odpowiednich krajowych i regionalnych służb publicznych, społeczeństwa obywatelskiego, związków zawodowych i przedsiębiorstw. Warunki mieszkaniowe, opieka zdrowotna, tworzenie miejsc pracy, edukacja i opieka społeczna – wszystkie te czynniki wpływają na prawdopodobieństwo, że mieszkańcy staną się ofiarami lub sprawcami handlu ludźmi. Współpraca między wymienionymi sektorami, policją i wymiarem sprawiedliwości, z wykorzystaniem strategii opartych na solidnych dowodach i wiedzy na temat przestępczości i jej przyczyn może zapobiegać popełnianiu przestępstw i wiktyimizacji.⁵⁶

Efektywne partnerstwo multidyscyplinarne należy budować na podstawie wspólnej analizy i wiedzy na temat problemu oraz wspólnej identyfikacji priorytetów i zintegrowanym reagowaniu. Proces ten wymaga przywództwa, czasu, nakładu pracy i zasobów potrzebnych do poznania ról, zakresu uprawnień i wiedzy partnerów, wzbudzenia zaufania i zaangażowania, opracowania metod przekazywania wiedzy i informacji, współpracy i skoordynowania podejść i metod używanych do osiągnięcia wspólnych celów. Wójtowie i burmistrzowie mogą odgrywać niezwykle ważną rolę w inicjowaniu tego procesu i rozwijania go. Co więcej, wymiana, współpraca i koordynowanie działań z innymi gminami na poziomie regionalnym i krajowym w ramach tego typu partnerstwa mogą być korzystne, nie tylko dlatego, że owocują dzieleniem się wiedzą i wzajemnym uczeniem się, lecz także dlatego że pozwalają unikać sytuacji, w których skuteczne, surowe działania zapobiegające handlowi ludźmi prowadzą do tego, że problem przenosi się w inne regiony, w których takich działań jeszcze nie wprowadzono.⁵⁷

Model współpracy z Bergen

Władze Bergen doprowadziły do skazania większej liczby handlarzy ludźmi niż inne regiony Norwegii. W wielu przypadkach byli to handlarze dziećmi. Miejskowy Interdyscyplinarny Zespół Operacyjny (TOT), złożony z przedstawicieli miejscowych organów ścigania i władz miejskich, w tym przedstawiciela lokalnej opieki społecznej, opieki społecznej i służby ochrony dziecka z biegiem czasu zyskał wiedzę i doświadczenie w zakresie handlu ludźmi.⁵⁸ TOT spotyka się zawsze w ciągu 24 godzin od momentu zidentyfikowania dziecka, które mogło paść ofiarą handlu ludźmi. Zespół wspomaga współpracę i proces przekazywania pomiędzy różnymi zaangażowanymi podmiotami. Ponadto policja w Bergen nadała wysoki priorytet przypadkom związanym z handlem ludźmi. Policja współpracuje z wyspecjalizowanymi prokuratorami i oficerami śledczymi, którzy tworzą zintegrowany zespół badający wszystkie sprawy dotyczące handlu ludźmi. Sukcesy w walce z handlem w ludźmi w rejonie Bergen spotkały się z uznaniem zarówno ze strony władz norweskich, jak i organizacji pozarządowych.⁵⁹

Litewski projekt współpracy regionalnej

Litewski Caritas w latach 2012-2014 wdrażał projekt regionalny pod nazwą „Kompleksowe podejście do problemów handlu ludźmi w regionie Panevezys, Litwa. Region Panevezys znany jest z tego, że pochodzi stamtąd wiele kobiet – ofiar handlu ludźmi wykorzystywanych seksualnie, a od niedawna także mężczyzn, zmuszanych do kradzieży, włamań i sprzedaży narkotyków w krajach, takich jak Wielka Brytania, Niemcy, Hiszpania i Szwecja. Głównym celem projektu było stworzenie mapy lokalnej sytuacji, rozwinięcie współpracy i aktywne zaangażowanie społeczności lokalnej w celu zapobiegania handlowi ludźmi w regionie. Podczas trwania projektu utworzono elastyczne zespoły złożone z funkcjonariuszy policji, pracowników opieki społecznej i psychologów w celu wdrażania specjalnego programu „SOS! Niebezpieczeństwa handlu ludźmi!” w miejscowych szkołach, domach dziecka i świetlicach dla młodzieży. Poza tym, zorganizowano także szkolenia na temat handlu ludźmi dla lokalnych pracowników opieki społecznej, policjantów, prokuratorów i sędziów. W szkoleniach dotyczących identyfikacji ofiar, traumy i portretu psychologicznego ofiar uczestniczyło łącznie 190 osób. Dla członków społeczności lokalnej zorganizowano 25 otwartych wydarzeń, w tym dyskusje przy okrągłym stole z udziałem miejscowych ekspertów. Ich celem było podnoszenie świadomości i dzielenie się doświadczeniami.⁶⁰

NAJWAŻNIEJSZE DZIAŁANIA DLA GMIN

- Wdrożenie ogólnych jak i ukierunkowanych działań, podnoszących świadomość, skierowanych do grup ryzyka, określonych grup zawodowych i przedsiębiorstw, zgodnie z miejscowymi potrzebami i zidentyfikowanymi rodzajami ryzyka.
- Rozszerzenie grup adresatów działań prewencyjnych poza konwencjonalny zakres, np. na taksówkarzy, bibliotekarzy, inspektorów ochrony zdrowia itp.
- Oferowanie i wdrażanie działań terenowych w celu wspierania grup ludności, narażonych na ryzyko i ich angażowanie.
- Włączenie kryteriów etycznych i klauzul o odpowiedzialności społecznej, zapobiegających wyzyskowi do zamówień publicznych na zakup towarów i usług.
- Budowa partnerstwa multidyscyplinarnego w celu zapobiegania handlowi ludźmi na poziomie lokalnym

Podsumowanie najważniejszych

działań dla gmin

Cel	Działanie jakie należy podjąć	Osoby (podmioty) odpowiedzialne
Zwalczanie handlu ludźmi na poziomie lokalnym przez mapowanie lokalnej sytuacji	<ul style="list-style-type: none"> Opracowanie mapy lokalnej sytuacji związanej z handlem ludźmi w celu identyfikacji grup i lokalizacji ryzyka oraz zebrania informacji na temat sprawców i osób pomagających w handlu ludźmi. Zebranie informacji na temat zasobów i usług dostępnych w ramach administracji gminy oraz na jej terytorium. 	<ul style="list-style-type: none"> Lokalna grupa ekspercka ds. handlu ludźmi lub grupa zadaniowa ds. zapobiegania przestępczości bądź inne struktury istniejące na poziomie gminy, zwalczające wykluczenie społeczne, przemoc wobec kobiet, i (lub) wspierające integrację migrantów. Inne podmioty lokalne, w tym policja i organizacje pozarządowe.
Poprawa identyfikacji (potencjalnych) ofiar	<ul style="list-style-type: none"> Opracowanie mapy wszystkich lokalnych podmiotów, które mogą w swej pracy napotykać i identyfikować potencjalne ofiary handlu ludźmi (i grupy ryzyka). Zapewnienie członkom personelu terenowego dostępu do wskaźników handlu ludźmi. Pozwoli to usprawnić identyfikację potencjalnych ofiar na poziomie lokalnym, szczególnie w lokalizacjach narażonych na ryzyko. Wyznaczenie jasnego zakresu odpowiedzialności i zapewnienie regularnych szkoleń dla różnych podmiotów uczestniczących w procesie identyfikacji i udzielania wsparcia. 	<ul style="list-style-type: none"> Personel gminy, w tym opieka społeczna i zdrowotna, kuratoria itp., Miejscowa policja, organy nadzoru, Organizacje pozarządowe, religijne, organizacje ds. praw migrantów, związki zawodowe, przedsiębiorstwa i osoby prywatne.

Cel	Działanie jakie należy podjąć	Osoby (podmioty) odpowiedzialne
Poprawa wsparcia dla ofiar	<ul style="list-style-type: none"> Zbudowanie elastycznego, szybko reagującego łańcucha pomocy z jasno określonymi rolami i zakresami odpowiedzialności przypisanymi do różnych zaangażowanych podmiotów. Zapewnienie bezwarunkowej pomocy w oparciu o prawa nie tylko formalnie zidentyfikowanym ofiarom handlu ludźmi, lecz także potencjalnym ofiarom będącym w trudnej sytuacji życiowej. 	<ul style="list-style-type: none"> Gminna opieka społeczna i zdrowotna, centra interwencji kryzysowej, miejscowa policja, Organizacje pozarządowe i schroniska, wszelkie inne organizacje oferujące pomoc społeczną, prawną lub innego rodzaju doradztwo lub organizacje prowadzące pracę w terenie z grupami ryzyka.
Zapobieganie handlowi ludźmi	<ul style="list-style-type: none"> Oferowanie i wdrażanie działań terenowych w celu wspierania grup ludności narażonych na ryzyko i ich angażowanie. Prowadzenie działań podnoszących świadomość skierowanych do opinii publicznej, grup ryzyka, określonych grup zawodowych i przedsiębiorstw. Włączenie kryteriów etycznych i klauzul o odpowiedzialności społecznej zapobiegających wyzyskowi do zamówień publicznych na zakup towarów i usług. 	<ul style="list-style-type: none"> Gminna opieka społeczna i zdrowotna, urzędnicy odpowiedzialni za zamówienia publiczne, organizacje pozarządowe, organizacje ds. praw migrantów, organizacje kobiece, związki zawodowe, przedsiębiorstwa, organizacje pracodawców, Osoby prywatne.

Referencje

¹ Międzynarodowe Centrum Zapobiegania Przemocy (ICPC) (2011): Towards Human Trafficking Prevention: A Discussion Document, (W kierunku zapobiegania handlowi ludźmi. Zapis dyskusji.) 11–12.

² Międzynarodowe Centrum Zapobiegania Przemocy (ICPC) (2014): 4th International Report. Crime Prevention and Community Safety: Trends and Perspectives. (4. raport międzynarodowy. Zapobieganie przemocą i bezpieczeństwo społeczne: tendencje i perspektywy) Montreal: Międzynarodowe Centrum Zapobiegania Przemocy (International Centre for the Prevention of Crime (ICPC)), 130.

³ Tamże.

⁴ Więcej informacji znajduje się w dokumencie RPMB (2015): Promoting the Human Rights and the Best Interests of the Child in Transnational Child Protection Cases; (Promowanie praw człowieka i najlepszego interesu dziecka w międzynarodowych sprawach dotyczących ochrony dzieci) RPMB (2015): Practical Guide for Caseworkers and Case Officers. (Praktyczny przewodnik dla urzędników) Dokumenty dostępne pod adresem: <http://www.childcentre.info>

⁵ Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przemocą zorganizowanej (15 listopada 2000 r.).

⁶ Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi (CETS Nr 197).

⁷ Dyrektywa 2011/36/UE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW. OJ L 101, 15/04/2011.

⁸ Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka (UN OHCHR) (2010): Zalecane Zasady i Wytyczne dot. Praw Człowieka i Handlu Ludźmi. Komentarz, Zasada 1, 49–74. Zobacz także: Rekomendacje Konferencji dotyczące poprawy pomocy dla ofiar handlu ludźmi w regionie Morza Bałtyckiego, 2.

⁹ Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka (UN OHCHR) (2010): Zalecane Zasady i Wytyczne dot. Praw Człowieka i Handlu Ludźmi. Komentarz, Zasada 8, 141–151. Zobacz także: Rekomendacje Konferencji dotyczące poprawy pomocy dla ofiar handlu ludźmi w regionie Morza Bałtyckiego, 2.

¹⁰ CETS (197) Artykuł 12(6), Dyrektywa 2011/36/EU, Artykuł (Preambuła) 18, Artykuł 11(3)

¹¹ CETS (197) Artykuł 12(7),

¹² Paragraf 1 preambuły Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przemocą zorganizowanej, Organizacja Narodów Zjednoczonych 2000.

¹³ SOLACE – Human Trafficking report 2009 – The role of local authorities in addressing human trafficking. Report of the SOLACE Study Group, 2009; National Crime Prevention Centre Canada, Local Safety Audit Guide: To Prevent Trafficking in Persons and Related Exploitation, 2013.

¹⁴ Tamże. str. 17

¹⁵ Tamże. Oraz: Europejskie Forum na rzecz Bezpieczeństwa w Miastach, Wytyczne dla lokalnych audytów bezpieczeństwa. Kompendium Praktyk Międzynarodowych, 2007

¹⁶ Szczegółowe wskazówki na temat przeprowadzania lokalnych audytów bezpieczeństwa: Europejskie Forum na rzecz Bezpieczeństwa w Miastach, Wytyczne dla lokalnych audytów bezpieczeństwa. Kompendium Praktyk Międzynarodowych, 2007

¹⁷ OSCE (2011): Trafficking in Human Beings: Identification of Potential and Presumed Victims. A Community Policing Approach (Handel ludźmi: identyfikacja potencjalnych i przypuszczalnych ofiar. Metoda oparta na polityce gminnej) Seria publikacji SPMU Vol. 10. Wiedeń: OSCE.

¹⁸ Np. FRA (2015): Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union States' obligations and victims' rights. (Poważny wyzysk w pracy: zobowiązania pracowników migrujących do państw członkowskich UE lub pomiędzy nimi i prawa ofiar) Agencja Praw Podstawowych UE.

¹⁹ Eurostat (2014): Trafficking in human beings. Statistical working papers. (Handel ludźmi. Statystyczny dokument roboczy) wyd. z 2014 r. Eurostat.

²⁰ Sorrentino, Liliana & Jokinen, Anniina (2014): Guidelines to Prevent Abusive Recruitment, Exploitative Employment and Trafficking of Migrant Workers in the Baltic Sea Region. (Wytyczne dot. zapobiegania nadużyciom w rekrutacji, wyzyskowi w pracy i handlowi pracownikami migrującymi w regionie Morza Bałtyckiego). HEUNI Reports 78. Helsinki: HEUNI. Projekt ADSTRINGO.

²¹ Ollus, Natalia & Jokinen, Anniina (2013): "We've Got People Lined Up Behind the Door": Placing the Trafficking and Exploitation of Migrant Workers in Context in the Restaurant and Cleaning Sectors in Finland. („Ludzie stoją w kolejce za drzwiami: Handel ludźmi i wyzysk pracowników migrujących w środowisku branży gastronomicznej i porządkowej w Finlandii) w: Ollus, Natalia, Jokinen, Anniina & Joutsen, Matti (2013) (red.) Exploitation of Migrant Workers in Finland, Sweden, Estonia and Lithuania. Uncovering the links between recruitment, irregular employment practices and labour trafficking. (Wyzysk pracowników migrujących w Finlandii, Szwecji, Estonii i a Litwie. Ujawnienie powiązań pomiędzy werbunkiem, nielegalnymi praktykami zatrudniania i handlem pracownikami.) Raporty HEUNI 75. Helsinki: HEUNI, 31–170. Projekt ADSTRINGO.

²² ILO (2009): Operational indicators of trafficking in human beings. Results from a Delphi survey implemented by the ILO and the European Commission. (Operacyjne oznaki wskazujące na handel ludźmi. Wyniki badania przeprowadzonego w Delhi wprowadzone przez MOP i Komisję Europejską) Wersja poprawiona, wrzesień 2009. Genewa: MOP.

²³ Jokinen, Ollus & Viuhko (2011): Work on Any Terms: Trafficking for Forced Labour and Exploitation of Migrant Workers in Finland. (Praca na każdych warunkach: Handel ludźmi do pracy przymusowej i wyzysk pracowników migrujących w Finlandii). Helsinki: Raport HEUNI 68, str. 135–137.

²⁴ Tamże, str. 137.

²⁵ Handbook of best practices of multidisciplinary cooperation against trafficking in human beings (Podręcznik najlepszych praktyk współpracy multidyscyplinarnej w zakresie zwalczania handlu ludźmi), na podstawie konferencji Putting Rantsev into Practice, która odbyła się 16–18 kwietnia 2013 r., w Holandii

²⁶ <http://www.gegen-menschenhandel.de/>

²⁷ <http://www.gegen-menschenhandel.de/Downloads/arbeiten.pdf>

²⁸ Ihmiskaupan uhrin tunnistaminen ja auttaminen. Tampereen toimintamalli. Tampereen kaupunki, Pro-tukipiste & RIKU.

²⁹ Human Trafficking and the Role of Local Governments, (Handel ludźmi a rola rządów lokalnych) UNITAR 2014.

³⁰ Global Alliance against Trafficking in women, Briefing paper. Unmet Needs: Emotional support and care after trafficking. (Globalne stowarzyszenie przeciwko handlowi kobietami. Dokument roboczy. Niezaspokojone potrzeby: wsparcie emocjonalne i opieka nad ofiarami handlu ludźmi) 2015.

³¹ UNODC Toolkit on Principles of Victims Assistance. (Narzędzia dotyczące zasad pomocy ofiarom) w: https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Toolkit-files/08-58296_tool_8-1.pdf

³² Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, 2000 r.; Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, 2005; Dyrektywa 2011/36/UE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i

zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar.

³³ Dyrektywa 2011/36/UE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW. Bruksela 2011.

³⁴ Pescinski (2015): A human rights approach to human trafficking. (Handel ludźmi. Podejście oparte o prawa człowieka). United Nations University.

³⁵ IOM (2007): The IOM Handbook on Direct Assistance for Victims of Trafficking. (Podręcznik udzielania bezpośredniej pomocy ofiarom handlu ludźmi)

³⁶ Tamże, str. 4.

³⁷ Tamże.

³⁸ CBSS (2011): Handbook for Diplomatic and Consular Personnel on How to Assist and Protect Victims of Human Trafficking. Stockholm: CBSS.

³⁹ En manual – Att möta dem som är utsatta i människohandel för sexuella ändamål. Malmö Stad.

⁴⁰ Schemat powstał na podstawie modelu opracowanego przez polską fundację La Strada – Fundacja przeciwko handlowi ludźmi i niewolnictwu. Jest on częścią Krajowego Mechanizmu Referencyjnego Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego (KCIK). Szczegółowe informacje dostępne są pod adresem: www.kcik.pl;

⁴¹ Diagram sporządzono w oparciu o schemat pomocy ofiarom handlu ludźmi opracowany przez fundację La Strada i wdrażany w ramach Krajowego Mechanizmu Referencyjnego przez Krajowe Centrum Interwencyjno-Konsultacyjne. Więcej informacji: www.kcik.pl

⁴² Anette Brunovskis & Rebecca Surtees (2015), Reframing trafficking prevention. Lessons from a "Positive Deviance" approach. Fafo-report 2015:21. FAFO & Nexus institute, 13.

⁴³ https://www.unodc.org/documents/congress//Documentation/A-CONF.222-9/ACONF-F222_9_e_V1500544.pdf, 6.

⁴⁴ Tamże. Zobacz też: International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy (2011): Towards Human Trafficking Prevention: A discussion document (W kierunku zapobiegania handlowi ludźmi. Dokument z dyskusji), str. 25.

⁴⁵ <http://www.hel.fi/www/kanslia/virka-en/advice/immigration-advice/>

⁴⁶ Projekt został wdrożony przez Zachodniopomorski Urząd Wojewódzki, Komendę Wojewódzką Policji w Szczecinie, Zachodniopomorskie Kuratorium Oświaty, Departament Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, fundację Razem bezpieczniej, organizację pozarządową ITAKA, przedstawicieli Straży Granicznej w województwie zachodniopomorskim, media i uczelnie.

⁴⁷ Projekt TRACE – Raport z wykonanych zadań 6.1: Review of EU Projects – Promising Practices in Combatting Human Trafficking 2015 (Przegląd projektów UE – obiecujące praktyki z zakresu zwalczania handlu ludźmi 2015), 26–28. http://trace-project.eu/wp-content/uploads/2015/04/TRACE_D6.1_Final.pdf

⁴⁸ Zobacz np. OBWE (2010): Unprotected Work, Invisible Exploitation: Trafficking for the Purpose of Domestic Servitude. (Niechroniona praca, niewidoczny wyzysk: Handel ludźmi do służby domowej) Wiedeń: OBWE; OBWE (2014): How to prevent human trafficking for domestic servitude in diplomatic households and protect private domestic workers. (Zapobieganie

handlowi ludźmi do służby domowej w gospodarstwach domowych dyplomatów i ochrona pracowników) Wiedź: OBWE.

⁴⁹ Rada Praw Człowieka (HRC) (2011): Sprawozdanie Specjalnego Przedstawiciela Sekretarza Generalnego dotyczące praw człowieka i korporacji ponadnarodowych i innych przedsiębiorstw, John Ruggie. Wytuczne dotyczące Biznesu i Praw Człowieka: Wdrażanie programu ramowego ONZ „Chronić, Szanować, Naprawiać, A/HRC/17/31, Zasada 2. Zobacz też: Sorrentino, Jokinen (2014). Od przedsiębiorstw wymaga się nie tylko deklarowania przestrzegania praw człowieka, lecz także wykazania, w jaki sposób zamierzają zapewnić przestrzeganie tego zobowiązania niezależnie od miejsca prowadzenia działalności.

⁵⁰ Marshall, P (2011): Re-thinking Trafficking Prevention. A Guide to Applying Behaviour Theory, (Ponowna analiza zapobiegania handlowi ludźmi. Wskazówki dotyczące stosowania teorii behawioralnej) Międzyagencyjny projekt ONZ dotyczący handlu ludźmi, prowadzony we współpracy z Bankiem Rozwoju Azji, str. 16.

⁵¹ Więcej informacji: <http://www.stadsmissionen.se/Socialverksamhet/Hemloshet1/Crossroads/>

⁵² Więcej informacji: <http://www.stadsmissionen.org/om-oss/tidningen-gatljus/valda-artiklar-ur-tidningen-gatljus/center-for-eu-migranter-crossroads-goteborg/>

⁵³ Patrz dyskusja na temat praktyk stosowanych w niektórych miastach holenderskich w: Holenderski Sprawozdawca Krajowy do spraw handlu ludźmi i seksualnego wykorzystywania dzieci, 9. Raport dot. handlu ludźmi, 2013, str. 74-83. Zobacz też: badanie działań na rzecz porządku publicznego w miastach przyjętych przez niektóre gminy włoskie, Cittalia Fondazione ANCI Ricerche, Oltre le ordinanze. I Sindaci e la sicurezza urbana, 2009.

⁵⁴ Sorrentino & Jokinen (2014): Guidelines to Prevent Abusive Recruitment, Exploitative Employment and Trafficking of Migrant Workers in the Baltic Sea Region. (Wytuczne dot. zapobiegania nadużyciom w rekrutacji, wyzyskowi w pracy i handlowi pracownikami migrującymi w regionie Morza Bałtyckiego). HEUNI Reports 78. Helsinki: HEUNI. Projekt ADSTRINGO.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Międzynarodowe Centrum Zapobiegania Przemępczości (ICPC) (2014): 4th International Report. Crime Prevention and Community Safety: Trends and Perspectives. (4. raport międzynarodowy. Zapobieganie przemępczości i bezpieczeństwo społeczne: tendencje i perspektywy) Montreal: Międzynarodowe Centrum Zapobiegania Przemępczości.

⁵⁷ Dutch National Rapporteur on Trafficking in Human Beings and Sexual Violence against Children (2013). Trafficking in Human Beings. Ninth report of the Dutch National Rapporteur. The Hague.

⁵⁸ https://www.bergen.kommune.no/bk/multimedia/archive/00156/Rapport_om_arbeid_m_156710a.pdf

⁵⁹ <http://www.ba.no/nyheter/halvparten-av-dommene-for-menneskehandel-har-falt-i-bergen/s/5-8-43309>; <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/krim/domfellelser-for-menneskehandel-bergen-vs-oslo-15-8/a/23358966/>

⁶⁰ http://eucpn.org/sites/default/files/content/download/files/gp_ecpa_2014_lt_complexapproachtotheproblemsofhumantraffickinginpanevezysregionlithuania.pdf

Uwagi

Chociaż handel ludźmi jest złożonym, transgranicznym zjawiskiem, to niesie ze sobą konkretne implikacje dla lokalnych społeczności. Rekrutacja i wykorzystanie mają miejsce na lokalnych uliczkach i w okolicznych dzielnicach. W miejscowych barach, firmach i hotelach, kobiety i mężczyźni padają ofiarą wykorzystania seksualnego. Ofiary handlu ludźmi zmuszane do pracy niewolniczej można znaleźć wśród służby w domach prywatnych, w zespołach sprzątających instytucje publiczne, biura i sklepy, w miejscowych restauracjach, barach szybkiej obsługi, gospodarstwach rolnych, na stacjach benzynowych i placach budowy. Ofiary bywają także zmuszane do żebractwa i przestępczości.

Ogólnym celem niniejszych Wytucznych dla gmin – **Poprawa lokalnych działań z zakresu przeciwdziałania handlowi ludźmi** jest zapewnienie władzom lokalnym wiedzy i odpowiednich narzędzi w celu wzmocnienia ich roli w przeciwdziałaniu handlowi ludźmi oraz poprawy skuteczności działań zwalczających handel ludźmi poprzez zagwarantowanie właściwej i wczesnej identyfikacji ofiar oraz zapewnienie im odpowiedniej i trwałej pomocy oraz ochrony. Lokalne reakcje na handel ludźmi powinny być dopasowane do konkretnych, zidentyfikowanych sytuacji, tendencji i grup ryzyka.

— THE STROM PROJECT —

Ministry of the Interior of the Republic of Latvia